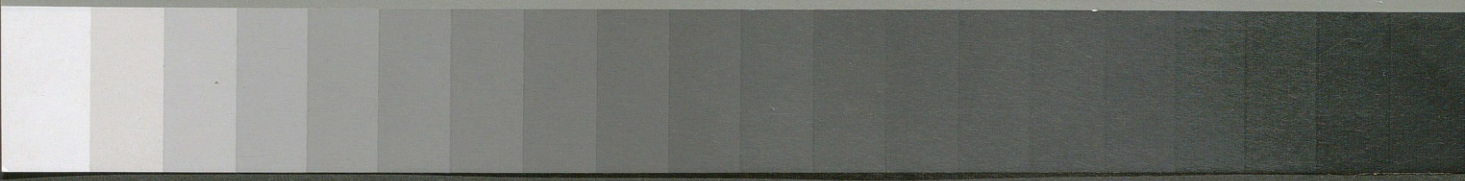

Grey Scale #13

A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 12 13 14 15 B 17 18 19

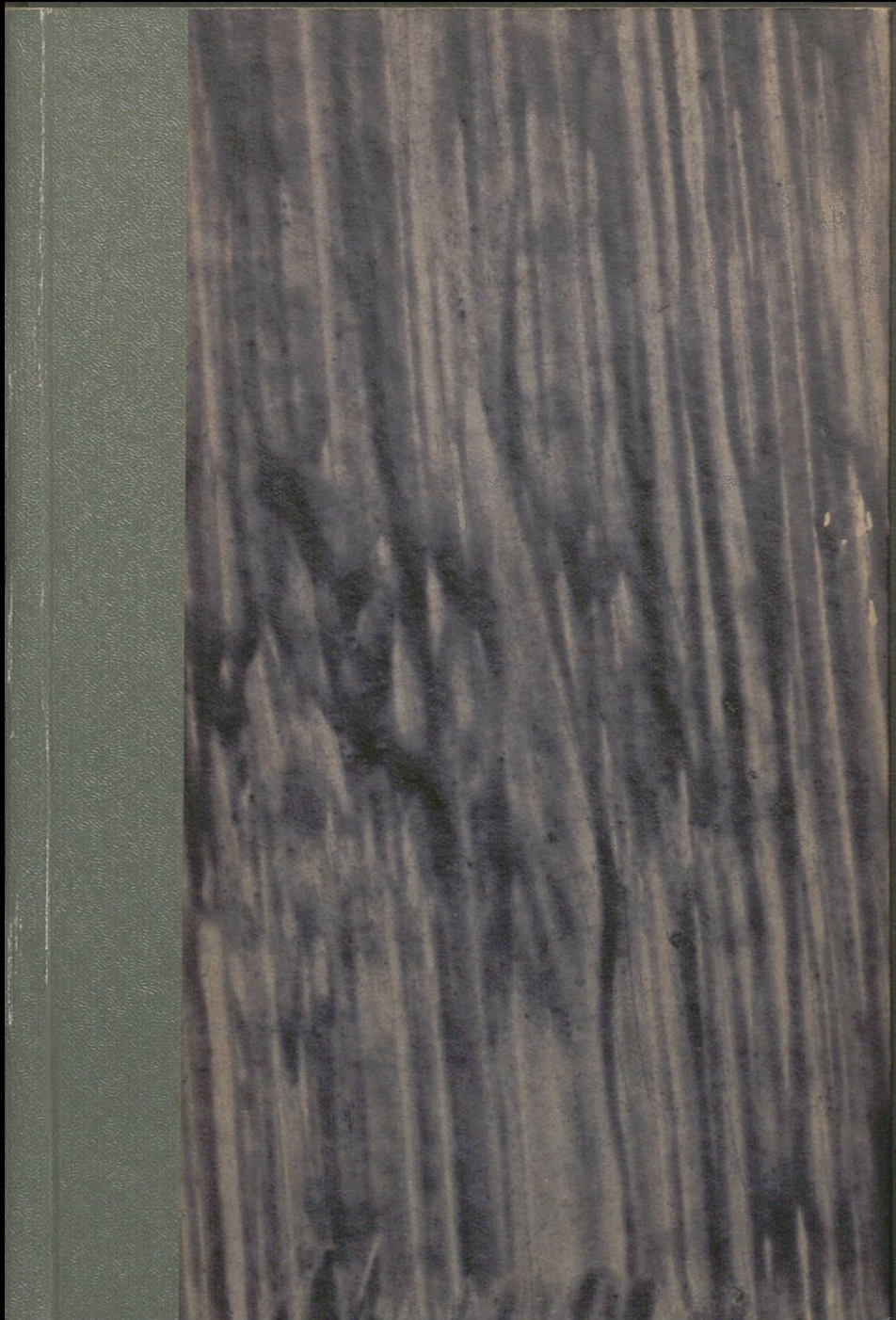
Inches 1 2 3 4 5 6 7 8

Centimetres 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19

Blue Cyan Green Yellow Red Magenta White 3/Color Black

Colour Chart #13

DANES-PICTA.COM

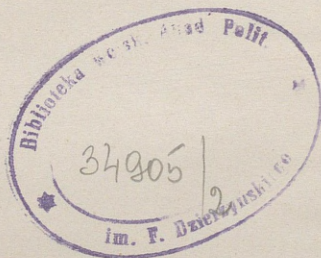

W. Z.

PROGRAM STRONNICTWA
DEMOKRATYCZNO-NARODOWEGO
W ZABORZE ROSYJSKIM.

KRAKÓW.
NAKŁADEM PRZEGLĄDU WSZECHPOLSKIEGO.
1903.

27

Druk W. L. Anczyca i Sp. w Krakowie.

Bibl. Jag.
1956 B 3214

OBJAŚNIENIA WSTĘPNE.

W stosunkach politycznych społeczeństwa naszego pod panowaniem rosyjskiem żadna, najlegalniejsza nawet w dążeniach swoich grupa polityczna nie może jawnie wytworzyć organizacyi partyjnej. Brak zaś organizacyi musi pociągać za sobą brak wyraźnego, oficjalnego programu i co gorsza brak odpowiedzialności za czyny polityczne.

Stronnictwo demokratyczno-narodowe właśnie przez to ma prawo do nazwy stronnictwa w całym tego słowa znaczeniu, że, mając stałą organizację, posiada stały system polityki, konsekwentnie prowadzonej przez szereg lat i że nigdy nie cofa się przed odpowiedzialnością wobec opinii za czyny swoje, kiedykolwiek popełnione. Jego polityka — to polityka zbiorowej indywidualności, posiadającej zbiorowe sumienie i stałą, zbiorową, niezależną od zmian osobistych odpowiedzialność.

Właściwą organizacją naczelną stronnictwa demokratyczno-narodowego w zaborze rosyjskim, dającą kierownictwo jego polityce i przyjmującą za nią odpowiedzialność przed opinią ogółu, jest Liga Narodowa. Nie skupia ona wszystkich sił stronnictwa, bo nie pozwala jej na to charakter organizacyi tajnej, nielegalnej. Częstość wybitni nawet przedstawiciele ruchu politycznego, znajdującego swój wyraz w działalności stronnictwa, zmuszeni są pozostawać po za organizacją Ligi, ze względu bądź na stosunki osobiste, bądź na stanowisko zajmowane w legalnej pracy publicznej. Niemniej przeto Liga Narodowa pozostaje jedyną organizacją kierowniczą stronnictwa,

starając się na właściwej drodze uwzględnić w swej polityce opinię ogółu jego członków, bądź faktycznie, bądź moralnie tylko z organizacją związanych.

Położenie polityczne naszego narodu pod rządem obcym i wrogim nie pozwala stronnictwu demokratyczno-narodowemu, ani tem bardziej Lidze, jako organizacji narodowej, stać na stanowisku wyłącznie partyjnym, ograniczać działalności do szerzenia swego politycznego kierunku i do akcji politycznej, wynikającej z odrębnego programu stronnictwa. Wskutek stanowiska obcego rządu, wrogiego interesom całego społeczeństwa polskiego, najważniejsze nasze potrzeby narodowe pozostają niezaspokojonemi. Z drugiej strony tenże rząd prowadzi na różnych polach akcyę na szkodę narodu naszego jako całości. Rozległe galezie pracy narodowej, prowadzonej w innych krajach przez państwo i tem samem wychodzącej po za zakres działalności stronnictw, w naszym kraju muszą być zorganizowane przez samo społeczeństwo w celu zaspokojenia tych potrzeb narodowych, których obce państwo zaspokoić nie chce, lub w celu przeciwdziałania akcyi rządu, skierowanej na szkodę najżywoźniejszych interesów naszego narodu. Te prace, wśród których pierwsze miejsce zajmuje oświata narodowa i wychowanie młodych pokoleń w narodowym duchu, podejmuje Liga Narodowa, uważając je nie za działalność partyjną, ale za funkcyę ogólnonarodową, należącą w normalnych warunkach do państwa. Jako wykonawczynie tych czynności Liga Narodowa usiłuje w skromnej mierze zastąpić społeczeństwu własne narodowe państwo.

Jako kierownicza organizacja stronnictwa demokratyczno-narodowego, Liga Narodowa opiera się na poparciu i współdziałaniu kół, które się do tego stronnictwa zaliczają, które uznają swą moralną do niego przynależność. Ale jako organizacja państwowych funkcyj polskich i prac ogólnonarodowych, niezależnych od takiego lub innego stanowiska partyjnego, ma ona prawo do poparcia całego społeczeństwa i poparcia tego musi żądać. Olbrzymi zakres prac, podjętych ostatnimi czasy przez Ligę Narodową, zależy w swem wykonaniu przedewszystkiem od poparcia szerokich mas społeczeństwa: chcąc zadanie swe na tem polu w należytej mierze spełnić, Liga Narodowa musi używać wszystkich sił, ażeby

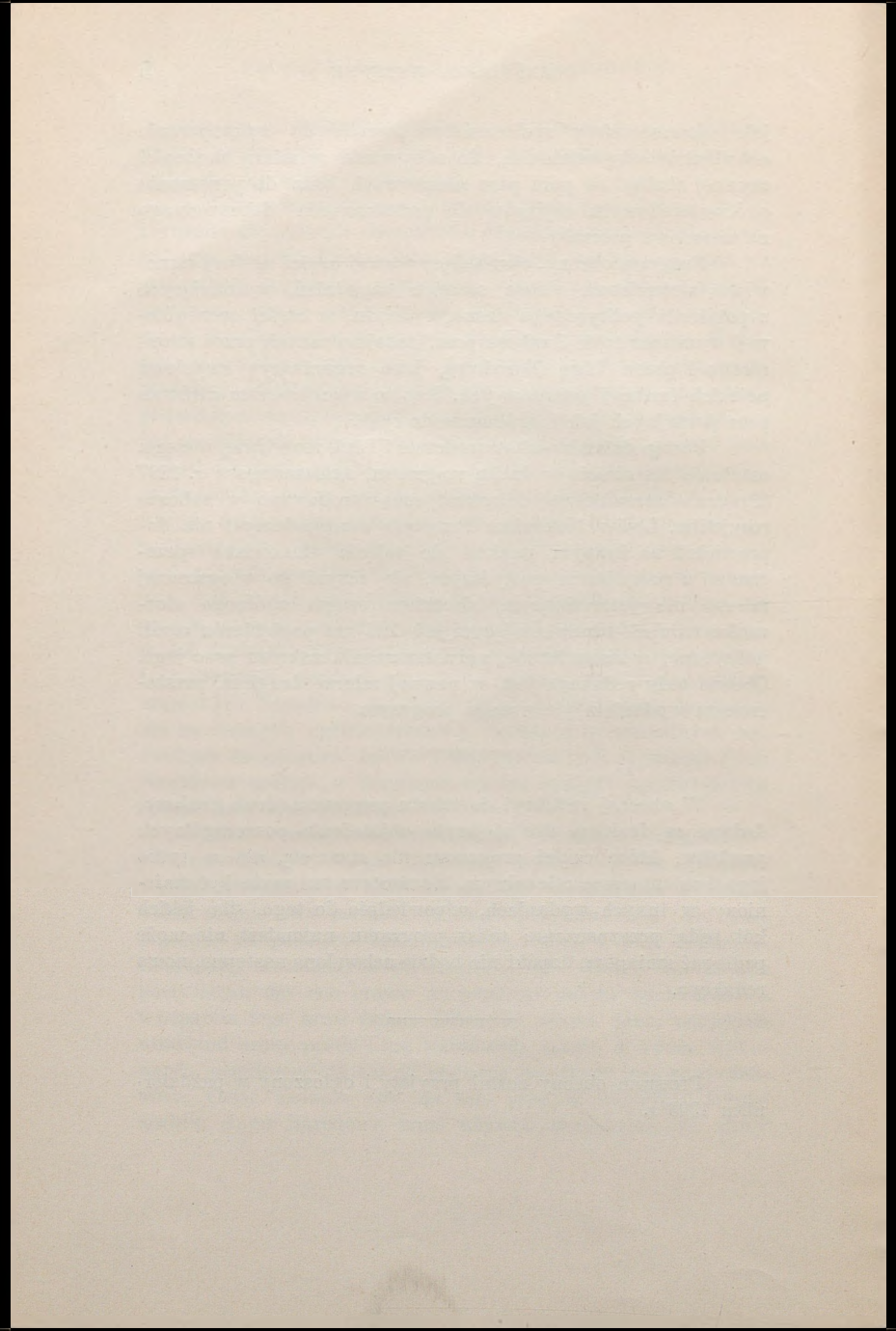
jak najszerze sfery społeczeństwa powołać do wykonywania obowiązków obywatelskich, do odbywania w miarę możliwości czynnej służby na polu prac narodowych oraz do ponoszenia ogólnonarodowych ciężarów do podatkowania dobrowolnego na narodowe potrzeby.

Program obecny, określający w swej części ogólnej stanowisko stronnictwa wobec szeregu zagadnień, wynikających z położenia politycznego naszego narodu, w części szczegółowej wyznacza treść i zakres prac, podejmowanych przez stronnictwo i przez Ligę Narodową, jako organizację częściową polskich funkcji państwowych. Jest to więc program zarówno prac partyjnych jak i ogólnonarodowych.

Postęp działalności stronnictwa i Ligi, rozwijanej w ciągu ostatnich lat sześciu w duchu programu, ogłoszonego w r. 1897 (Program stronnictwa demokratyczno-narodowego w zaborze rosyjskim. Lwów. Nakładem *Przeglądu wszechpolskiego*) nie doprowadził na żadnym punkcie do zajęcia stanowiska sprzecznego z programem powyższym, ale uczynił go w ogromnej mierze niewystarczającym, skutkiem swego ogólnego sformułowania nie odpowiadającym już dziś ani pogłębieniu myśli politycznej w stronnictwie, ani rozszerzeniu zakresu prac jego. Obecna tedy redakcja jest w pewnej mierze drugim, rozszerzonym wydaniem pierwszego programu.

W obecnej redakcyi do tekstu programu (druk grubszy) dodane są drukiem drobniejszym objaśnienia poszczególnych punktów, które części programu nie stanowią, ale są tylko jego komentarzem oficjalnym. Komentarz ten może być zmieniony w innych wydaniach, odpowiednio do tego, dla jakich kół będą przeznaczone; tekst programu natomiast nie może podlegać zmianom, dopóki nie będzie uchwalona następna, nowa redakcyja.

Program obecny został przyjęty i ogłoszony w październiku 1903 r.

CZEŚĆ OGÓLNA.

Stronnictwo demokratyczno-narodowe jest zwią- § 1.
kiem Polaków — w części formalnie zorganizowanym,
w części moralnym tylko — mającym na celu —

 nazewnątrz: skuteczną obronę moralnych i ma-
teryalnych interesów narodu polskiego jako całości
i osiągnięcie dla niego warunków możliwie najszerszego,
wszechstronnego rozwoju;

 nawewnątrz: wydobyć ze swego narodu jak
największych sił, zorganizowanie go we wszystkich
dziedzinach życia i pracy społecznej, wreszcie wyro-
bienie w nim zdolności i cnót politycznych, niezbęd-
nych do zapewnienia sobie lepszej przyszłości w wyż-
szych formach samoistnego bytu politycznego.

Cele powyższe muszą być celami wszystkich Polaków,
mających należyte poczucie obowiązków narodowych, bez
względu na różnice politycznych zapatrywań. Odrębne stano-
wisko stronnictwa demokratyczno-narodowego
w stosunku do innych leży w ściślejszych zasadach, stano-
wiających punkt wyjścia jego działalności, w szczegółowo
zakreślonych celach oraz w przyjętych środkach dzia-
łania.

I. ZASADY.

§ 2. Zasady stronnictwa wynikają z uznania dwóch, uważanych przez nie za niewątpliwie stwierdzone faktów naszego życia narodowego:

1) Naród polski, bez względu na podział polityczny, ma poczucie swej jedności, ma swe interesy ogólne, odrębne od interesów innych narodów; aczkolwiek pozbawiony niezależności, jest on w całym tego słowa znaczeniu narodem politycznym i jako taki ma potrzebę wspólnego, samoistnego bytu państwowego.

Pomimo że obecne granice państw na ziemiach polskich pozostają bez zmiany od r. 1815 (pomijając późniejszą aneksję Krakowa), ludność polska trzech zaborów nigdzie nie zżyła się z ustrojem państwa, do którego należy, antagonizm zaś między nią a rządami nie zmniejsza się, ale raczej wzrasta — jeżeli brać pod uwagę stały stosunek do państwa całej masy narodowej, nie zaś peryodyczne wybuchy zbrojne. Kwestya polska, jako kwestya wewnętrzna każdego z trzech państw rozbiornych, zaostrza się stopniowo i staje się coraz bardziej palącą, w Prusiech i Rosyi skutkiem wzrostu ucisku ze strony rządów, ze strony zaś narodu wzmocnienia działalności obronnej, w Austrii — skutkiem zaznaczającego się coraz wyraźniej wzrostu aspiracyj narodowych społeczeństwa polskiego na tle postępującego rozkładu życia państwowego monarchii.

Chociaż upłynęło przeszło sto lat, a w niektórych ziemiach 130 od utraty niezależnego bytu państwowego i związku politycznego z narodową całością, naród polski posiada tradycję niepodległości i jedności politycznej, a poczucie jedności narodowej nigdy nie było tak żywe i tak silne we wszystkich zaborach, jak w chwili obecnej. Poczucie to wzrasta dziś z ogromną szybkością, rozwijając się nietylko w dawnych ziemiach Rzeczypospolitej, ale także w zapomnianych

od wieków odłamach ludności polskiej na kresach — na Ślązku i Mazurach pruskich, oraz w rozproszonych na obczyźnie gromadach wychodźców, pochodzących z tych warstw, które do niedawna świadomości narodowej nie miały.

Świadomość odrębności narodowej szybko dziś wzrasta we wszystkich warstwach społeczeństwa, w tych mianowicie, które do niedawna miały tylko poczucie odrębności plemiennej i wyznaniowej oraz niejasne wspomnienia bytu państwowego. Na całym obszarze Polski samorzutnie rozwija się dziś i rośnie ruch narodowy z coraz wyraźniejszymi aspiracjami do jedności i niezawisłości politycznej, a ruch ten, sięgający w głąb mas ludowych jest najważniejszym zjawiskiem życia polskiego w dobie obecnej. Dążenie tedy do posiadania niezależnego stanowiska w szeregu narodów politycznych nie tylko nie zanikło w narodzie polskim ale wzrosło, przez rozszerzenie się na warstwy, dotychczas w sprawach narodowych obojętne.

2) Pomimo nieprzyjaznych warunków zewnętrznych, pomimo strat dotkliwych, jakie wciąż jeszcze ponosimy, naród nasz rośnie w siłę, rozwija się i postępuje, a główną podstawą tego wzrostu sił jest kulturalny i polityczny postęp, odbywający się szybko w naszych masach ludowych.

Od czasu gdy zmiany prawne w państwach rozbiornych formalnie zabezpieczyły naszemu ludowi wiejskiemu samodzielność społeczną, w masie jego, pod wpływem rozwoju stosunków gospodarczych w społeczeństwie i obywatelskich usiłowań żywiołów patriotycznych, zaczął się odbywać postęp wszechstronny, który dziś jest jeszcze w początkach, ale który szybkością swą zapowiada doniosły przewrót w życiu i twórczości społecznej naszego narodu. Ponieważ zaś lud nasz, postępując duchowo, nie przywiązuje się w żadnej z dzielnic do obcego państwa, ale przyjmuje tradycyjne ideały i dążenia narodowe, przeto cały postęp masy ludowej należy uważać za postęp narodu i wzrost sił, mających mu służyć do urzeczywistnienia jego dążeń.

*wzrost
świadomości
ludu*

§ 3. Z uznania powyższych faktów wypływają demokratyczno narodowe zasady stronnictwa:

1) Interes narodu polskiego, jako całości — w przeciwstawieniu do interesów klasowych, wyznaniowych, korporacyjnych dzielnicowych, lokalnych — stanowi najwyższą miarę wartości politycznych. Znaczenie zdarzeń i czynów politycznych przedewszystkiem mierzy się tem, o ile przyczyniają się one do obrony i rozszerzenia wpływów narodu nazewnątrz, nawewnątrz zaś do wzmocnienia jego jedności, do rozwoju sił narodowych, do pogłębienia treści i rozszerzenia zakresu narodowego życia.

Przyjęcie tej zasady nie oznacza wcale, jakoby stronnictwo nie uznawało wszystkich wymienionych wyżej interesów. Przeciwnie, popieranie ich uważa ono za konieczne dla narodowego postępu: każda grupa społeczna, każda prowincya musi czuwać nad swymi odrębnymi interesami i bronić ich, bo z zaspokojenia potrzeb jednostek społecznych lub terytorjalnych składa się całość życia narodowego. Ale interesy poszczególnych części narodu nie mogą się sprzeciwiać interesom jego jako całości, interesom ogólnonarodowym. Wszelki przerost dążeń partykularnych, doprowadzający je do konfliktu z interesem narodowym, jest szkodliwy, a natomiast koniecznem jest często poświęcanie poszczególnych interesów klasowych i prowincjonalnych na rzecz ogólnonarodowego dobra.

Interes narodowy wymaga nie tylko obrony tego, co naród posiada, ale zdobycia tego, co mu jest konieczne potrzebne do życia i do zajęcia godnego stanowiska w szeregu innych narodów; nie tylko utrzymania się w granicach dzisiejszego posiadania i wpływu, ale możliwego ich rozszerzenia. Sprowadzanie działalności narodowej do obrony przed wynaradawianiem, przed wyzuciem z tego, czego nam dotychczas nie wydarto, jest skazywaniem narodu na powolną zagładę, bo naród, chcąc swój byt zachować, musi podążać za innymi

w postępie, w rozwoju sił fizycznych i duchowych. Naród, który nie chce nic zdobyć, nie nowego w przyszłości stworzyć, który żadnych pożądań nie ma, ale zadawalnia się tem, co posiada, musi się kureczyć i w końcu zginać. Tępienie wyższych aspiracyj narodowych jest działaniem na zgubę narodu i ludzie, którzy z temi aspiracyami walczą, są burzycielami najważniejszych podstaw narodowej przyszłości. Istotnie narodowe stanowisko wymaga tego, ażeby dorobek cywilizacyjny społeczeństwa jak najbardziej powiększać, indywidualności jego jak największą treść nadać a siłom narodowym otworzyć jak najszersze pole działania.

2) Interesy ludu, sprawa jego postępu pod wszelkimi względami są dziś równoznaczne z interesami narodu; w ścieraniu się tedy sprzecznych dążeń społecznych pierwszeństwo musi być dane interesom warstw ludowych polskich i od nich muszą być uzależnione, gdzie tego potrzeba, interesy warstw innych.

Utraciwszy siłę polityczną wskutek jednostronnego rozwoju społecznego, który doprowadził do tego, że w chwili ważenia się losów Rzeczypospolitej kraj nasz nie był zdolnym do obrony, naród nasz odradza się dziś i rośnie w siłę dzięki postępowi społecznemu biernych dotychczas warstw ludowych. W chwili obecnej, kiedy siła i postęp polityczny wszystkich narodów cywilizowanych opiera się na zdrowym bycie ekonomicznym mas ludowych i na coraz szerszym ich udziale w życiu politycznym — dźwiganie się naszego ludu jest objawem niezmiernie doniosłym dla narodowej przyszłości, a najpierwszą potrzebą narodową jest możliwie najszybsze powołanie ludu do bezpośredniego, czynnego udziału w życiu politycznym, w dążeniach narodowych i wszelkich sprawach społecznych. Najważniejszym interesem narodu jest dziś, ażeby w całej swej masie przekształcił się on na organizację samostnych obywateli, świadomie postanawiających o swoim losie. Te warstwy społeczeństwa, które dotychczas skutkiem upośle

dzenia kulturalnego były usunięte od świadomego udziału w życiu narodowym i pozbawione możności zbiorowego działania na rzecz poprawy swego bytu materialnego i duchowego, warstwy, które obejmujemy jednym mianem ludu, muszą stać się silnym ekonomicznie i kulturalnie, czynnym politycznie żywiołem społecznym, ażeby naród jako całość mógł podążać za innymi w postępie i skutecznie walczyć o swe interesy.

Skutkiem zespolenia w obecnej dobie dziejowej interesów narodowej całości z podniesieniem społecznym warstw ludowych — narodowe stanowisko stronnictwa i jego demokratyzm ściśle się ze sobą łączą, stanowiąc jednolitą, nierozdzieloną zasadę programową.

II. CELE.

Polityka zewnętrzna stronnictwa demokratyczno-narodowego obejmuje przede wszystkim stosunek do państw, w których skład ziemie polskie dziś wchodzi, wewnętrzna zaś — pracę w samym narodzie nad podniesieniem sił jego, stosunek do poszczególnych grup społecznych i stronnictw politycznych polskich, wreszcie do żywiołów obcoplemiennych, zamieszkujących ziemie polskie i mieszkających się na nich z ludnością polską.

§ 4. Cele polityczne stronnictwa są następujące:

A) w polityce zewnętrznej:

1) Głównym celem politycznym, wynikającym z położenia naszego narodu, jest osiągnięcie niepodległości i stworzenie samoistnego państwa polskiego.

Dla narodu, mającego żywe poczucie jedności i odrębności swych interesów, jedyną postacią bytu politycznego, mogącą go bezwzględnie zabezpieczyć od wynarodowienia i zapewnić mu samoistny rozwój kulturalny i polityczny — jest własne, narodowe państwo. Podział polityczny rozkłada siły narodu, obniża wartość i zmniejsza skuteczność jego pracy kulturalnej, a przynależność do obcego państwa, nawet na zasadzie autonomii oparta, nie tylko kępuje swobodę politycznego działania, wobec potrzeby liczenia się, prócz interesu narodowego, z wewnętrznymi stosunkami i potrzebami państwa, ale bezpośrednio lub pośrednio uniemożliwia pełny rozwój narodowego życia. Naród więc nie tylko nie może się zrzekać dążenia do niepodległości politycznej, ale osiągnięcie jej musi zrobić głównym celem swych usiłowań.

Upadek wiary w możliwość powrotu do niezawisłego bytu państwowego w znacznej części naszego społeczeństwa jest skutkiem nierozumienia przyczyn upadku Rzeczypospolitej i tych przekształceń obecnej doby, które, usuwając wadliwość naszej budowy społecznej, wytwarzają w narodzie naszym nowe siły polityczne i czynią go napowrót zdolnym do samoistnego bytu państwowego. W miarę postępu w tym kierunku aspiracje do niepodległości politycznej muszą w narodzie naszym coraz bardziej wzrastać. Budzenie się tych aspiracji i wzrost ich, następujące po okresie upadku narodowego ducha, są dziś widoczne, ukrywanie zaś ich nie tylko jest niemożliwe — bo objawy zbiorowego życia mas i ich myśli nigdy się ukrywać nie dają — ale byłoby szkodliwe, bo z jednej strony utrudniałoby narodowi wejście na właściwą drogę polityczną, z drugiej zaś — oddalałoby chwilę wystąpienia kwestyi polskiej, jako realnego czynnika w polityce międzynarodowej, i skłaniałoby państwa rozbiorecze do dłuższego trwania na fałszywej drodze państwowej i narodowej asymilacji Polaków.

2) Dzisiejszy stan i położenie naszego narodu § 5.
nie przedstawia warunków zbrojnej lub dyplomatycznej akcji na rzecz niepodległości, ani nawet bezpośredniego takiej akcji przygotowywania. Wobec

tego stronnictwo demokratyczno-narodowe bierze za punkt wyjścia swej działalności istniejące stosunki i układ prawno-państwowy i stawia sobie za cel zdobycie w każdym z trzech zaborów stanowiska, zapewniającego żywiołowi polskiemu możliwie najwyższą samodzielność narodową, odpowiadającą jego przyrodzonej i historycznej odrębności, jak najszerszy rozwój sił narodowych i wszechstronny postęp ekonomiczny, cywilizacyjny i polityczny, a tem samem zbliżającego go do osiągnięcia w przyszłości niepodległego bytu.

Przyjmując za główny cel dążeń politycznych osiągnięcie niepodległego bytu państwowego i uważając, że naród nieustannie do tego celu winien zmierzać, stronnictwo zdaje sobie całkowicie sprawę z niemożliwości jakiegokolwiek bezpośredniej akcji w tym kierunku w obecnych warunkach politycznych. Dziś nawet nie można obliczyć środków, którymi ten cel będzie urzeczywistniony, ani konkretnie przedstawić warunków, w których to się stanie. O tem zadecyduje nie tylko szybszy lub słabszy wzrost naszych sił narodowych, ale także rozwój stosunków zewnętrznych i przebieg wypadków, niezależnych od naszej woli, których nikt przewidzieć nie może. W tych warunkach zatrzymanie myśli politycznej narodu na tym odległym celu i na drogach działania, które bezpośrednio do niego prowadzą, odciąga ją od zadań realnych dnia dzisiejszego, bałamuci grą przypuszczeń, nie mających dostatecznego uzasadnienia w życiu, i odbiera jej trzeźwość, niezbędną do zdrowego rozwoju. Naród, chcąc zdobyć samostny byt państwowy, musi rozwijać wszechstronną pracę, powiększać zasób swych sił i zaprawiać je w nieustannej działalności politycznej, w walce o swe prawa i interesy.

Dlatego stronnictwo demokratyczno-narodowe jako bezpośredni cel sobie stawia skierować siły narodu do działalności politycznej w warunkach dzisiejszych, na gruncie istniejących

stosunków prawno-państwowych, a więc w granicach ustroju politycznego trzech państw rozbiorecznych. Trzymanie się w działalności stosunków realnych i wynikających z nich realnych potrzeb dnia dzisiejszego jest koniecznym warunkiem zdrowego rozwoju sił i myśli narodowej.

3) Ze względu na znaczenie dla przyszłości narodu sprawy postępu mas ludowych, stronnictwo dąży do zdobycia dla nich w każdym z trzech państw możliwie najlepszych warunków prawno-politycznych i ekonomicznych przez wszechstronną demokratyzację ustroju państwowego, przy uwzględnieniu naszej narodowej odrębności, w szczególności zaś przez zdobycze w zakresie ustawodawstwa pracy, reform podatkowych, polityki ekonomicznej i t. d., o ile w poszczególnych wypadkach właściwe reformy nie są wyraźnie sprzeczne z interesami naszej narodowej całości.

B) w polityce wewnętrznej:

4) Pragnąc uniezależnić jak najbardziej rozwój naszego narodu od wpływów państw, do których poszczególne odłamy jego należą, uzdolnić go do twórczego życia we własnym państwie, wreszcie rozwinąć w pracy zbiorowej jednolitą indywidualność na całym obszarze Polski — stronnictwo demokratyczno-narodowe stawia sobie za cel osiągnięcie możliwie najwyższego stopnia niepodległości wewnętrznej przez organizację samoistnej pracy narodowej na wszystkich polach i zaspakajanie

rodowych i społecznych potrzeb niezależnie od obcych rządów.

Klęską naszego narodu jest nie tylko przymusowe życie w formach politycznych, narzuconych mu z zewnątrz, a potrzebą jego nie tylko osiągnięcie form lepszych, w dalszej zaś przyszłości — własnej organizacji państwowej; gubi nas odziedziczona po dawnym rozkładzie Rzeczypospolitej bierność polityczna społeczeństwa, niepamiętanie o potrzebach publicznych i brak zorganizowanej pracy ku ich zaspokojeniu. Niemniej ważną od lepszych form politycznych jest potrzeba rozwinięcia czynnego życia zbiorowego, zorganizowania pracy narodowej na wszystkich polach. Postęp w tym kierunku jest najpewniejszą drogą do niezawisłości politycznej, bo ta stanie się niezbędną, a w końcu nieuniknioną dla narodu, posiadającego silną organizację wewnętrzną, wykazującego energię, wysoką zdolność do pracy zbiorowej i samoistność cywilizacyjną.

- § 8. 5) W pracy wewnętrznej wśród społeczeństwa stronnictwo, mając na względzie wszechstronny postęp kulturalny, ekonomiczny i polityczny całego społeczeństwa we wszystkich jego warstwach, na pierwszym miejscu stawia podźwignięcie wszechstronne mas ludowych przez organizację i prowadzenie dzieła oświaty, przez zapoznawanie ich z istotą życia społecznego i jego interesami, przez wyrabianie w nich zdolności do zbiorowej pracy ekonomicznej i kulturalnej, oraz umiejętnej obrony własnych interesów, wreszcie przez zaprawianie ich w działalności politycznej, w walce o prawa narodowe i o prawa ludu w szczególności.

Poprawa ekonomicznego położenia warstw ludowych może nastąpić przez sam lud tylko, przez jego samoistne

działanie, mianowicie, przez podniesienie jego wytwórczości, przez organizację ekonomicznego współdziałania, wreszcie przez umiejętną zbiorową obronę własnych interesów klasowych. Uzdolnienie ludu w tych kierunkach na tle ogólnego podniesienia jego kultury jest jednym z głównych zadań stronnictwa, stawiającego sobie za cel prowadzić swój naród po drodze społecznego postępu. Nie sprowadzając rozwoju stosunków ekonomicznych do walki klas, stronnictwo widzi w ścieraniu się interesów różnych warstw doniosły czynnik społecznego postępu, gdy utrzymuje się ono we właściwych granicach i nie narusza poczucia jedności narodowej. Od zaprawiania ludu w umiejętności walczenia o własne interesy należy odróżniać rozżarzanie nienawiści i zaostrzanie przeciwieństw klasowych, nie mające żadnej wartości dla postępu i usamodzielnienia warstw ludowych, a utrudniające rozwój poczucia solidarności społecznej i jedności narodowej, będących warunkami wszechstronnego postępu nawewnątrz i skutecznej walki z zewnętrznymi wrogami. Wyodrębnianie ludu od reszty społeczeństwa i wyrabianie w nim barbarzyńskich przesądów względem najwyższych ideałów etycznych, będących rezultatem wiekowej tradycji życia cywilizacyjnego, między innymi względem ideałów i dążeń narodowych, stronnictwo zwalcza wszelkimi siłami, jako przeciwnarodowe i przeciwdemokratyczne.

6) Uważając Kościół rzymsko-katolicki w Polsce § 9. za instytucję narodową, stronnictwo demokratyczno-narodowe stawia sobie w stosunku do niego następujące zadania:

a) zapewnić mu ze strony społeczeństwa energiczną obronę przed zamachami wrogów zewnętrznych, oraz przed napaściami żywiołów przeciwnarodowych w kraju;

b) ustalić zasadę kontroli opinii publicznej nad polityką władz kościelnych i zachowaniem się obywatelskiem duchowieństwa, której to kontroli ze strony ogółu podlegać muszą wszystkie instytucje narodowe;

c) uznając zgodność naszej polityki narodowej z polityką Kościoła, o ile ta ma na celu jedynie obronę i szerzenie katolicyzmu, przeciwdziałać uzależnianiu naszych spraw narodowych od widoków polityki kościelnej, które związku bezpośredniego z powyższym celem nie mają;

d) powołać duchowieństwo do jak najszerszej pracy narodowej w szeregach obywatelskich wespół z innymi członkami społeczeństwa, pozostawiając Kościołowi rolę odrębnego czynnika politycznego tylko w sferze spraw religijnych i kościelnych.

Niezależnie od wyżej wyłuszczonego stanowiska względem Kościoła rzymsko-katolickiego, stronnictwo stawia sobie za zadanie obronę innych wyznań przed prześladowaniem, o ile wyznania te mają charakter polski.

- § 10. 7) W stosunku do innych stronnictw polskich, stojących na gruncie narodowym, celem stronnictwa demokratyczno-narodowego jest osiągnięcie jednomyślności nazewnątrz w najważniejszych kwestyach naszego stosunku do wrogów, zgodności w działaniu wewnątrz społeczeństwa na polach pracy narodowej, o której kierunku nie decydują różnice programowe, wreszcie wzajemnego szacunku w walce.

Jednym z czynników najbardziej rozkładających siłę narodową jest nie przebiegająca w środkach walka partyjna nawewnątrz, która zużywa bez pożytku siły, podkopuje zaufanie wzajemne między stronnictwami, a stąd uniemożliwia

im porozumienie tam, gdzie sytuacja ogólnie narodowa tego wymaga, wreszcie obniża poziom życia publicznego, obrzydza je ludzimi szlachetnym i podaje w wątpliwość przed ogółem dobrą wiarę tych, co jego sprawami starają się kierować.

Stronnictwo, które ma wyraźny, należytyce obmyślany i doświadczeniem uzasadniony program działania, nie może od niego odstępować dla zgody z innymi, musi szerzyć swoje zasady i zwalczać przeciwne. Ale najenergiczniejsza walka nie wymaga środków nieuczciwych, nie przeszkadza szanować przeciwnika, przyznawać mu, że i on na swój sposób pragnie dobra ogólnego. Jeżeli wzajemny stosunek i zaufanie między stronnictwami są potrzebne w każdym społeczeństwie, dbającym o zdrowie swego życia publicznego i o swą potęgę nawiązań, to tem bardziej w naszym, którego położenie wymaga więcej niż gdziekolwiek indziej jedności w działaniu. Nie mając narodowego państwa, musimy własnymi, dobrowolnie skupionymi siłami zaspakajać najważniejsze potrzeby narodowe, do tego zaś, żeby praca ta szerokie, odpowiednie swym zadaniom przybrała rozmiary, trzeba porozumienia się i połączenia w niej ludzi różnych przekonań, różnych dążeń społecznych. Z drugiej strony, wobec tego, że nie mamy rządu, prowadzącego konsekwentnie naszą politykę zewnętrzną, nigdzie tak jak u nas, nie jest potrzebna jedność narodu nawiązań w najważniejszych sprawach polityki narodowej.

W społeczeństwie, w którym tak mało jest pracy zbiorowej na narodowej niwie, wszelkie usiłowania obywatelskie, skądkolwiek pochodzą i w jakimkolwiek duchu są prowadzone, zasługują zawsze na szacunek, a na uznanie wtedy, gdy w naszych oczach przynoszą więcej pożytku przez swój charakter narodowy, niż szkody przez niewłaściwe zabarwienie partyjne. Stronnictwo demokratyczno-narodowe przeprowadza też zasadę poszanowania wszelkiej pracy publicznej w naszym społeczeństwie, a wyłącza z niej tylko działalność przeciwnarodową i przedsięwzięcia publiczne, podejmowane pod opieką obcych rządów, wspólnie z obcymi żywiołami — traktując je jako zamachy na naszą narodową samoistość.

8) W stosunku do żywiołów obcoplemiennych, zamieszkałych na historycznym i geograficznym obszarze § 11.

rze Polski i współżyjących tam z ludnością polską — w szczególności do Litwinów, Rusinów, wreszcie Niemców tam, gdzie ci od wieków osiedli i stanowią znaczną część ludności — stronnictwo demokratyczno-narodowe dąży do zgodnego współżycia, przy wzajemnej tolerancji pozytywnej pracy kulturalnej każdego szczepu. Tam wszakże, gdzie żywiły powyższe wypowiedają walkę polskiemu, dążąc do uniemożliwienia mu pracy kulturalnej na swoją rękę, do unicestwienia jego wpływów cywilizacyjnych, a nawet do wyparcia go z zajmowanych siedzib, stronnictwo dąży do wszechstronnego osłabienia tych wrogich kierunków przez zwalczanie bezwzględnie nieuzasadnionych pretensyj, przy jednoczesnym i tem energiczniejszym wzmocnieniu na danym obszarze żywiołu polskiego i jego pracy cywilizacyjnej.

Zwrócić należy uwagę, że wypieraniu żywiołu polskiego z pomienionych obszarów w części tylko towarzyszy wydalenie samodzielności kulturalnej szczepów miejscowych, a przeważnie idzie z niem w parze umocnienie wpływów grożącego całemu naszemu bytowi narodowemu żywiołu państwowego. Uznanie dziś u ludów zamieszkających na obszarze dawnej Rzeczypospolitej i pozostających dotychczas pod wpływem kultury polskiej — zdolności do samoistnego rozwoju narodowo-kulturalnego i do przeciwstawienia się obcym wpływom kulturalnym, narzucanym przez państwa rozbiorcze, może się opierać tylko na mniej lub więcej uzasadnionych przypuszczeniach. Dopiero przyszła historia pokaże, czy wytrzymają one właściwe próby. Tem bardziej nie mamy podstawy do oczekiwania tych zdolności, gdy mowa o takim ludzie, jak np. białoruski, który dotychczas niczem nie zaświadczył, że aspiracje do samoistności mogą się w nim obudzić. Ustępowanie tedy

ze stanowisk, zdobytych przez wieki naszej pracy kulturalnej na kresach, pod pozorem uznania praw młodej, formującej się narodowości, może być jedynie wystawianiem ludu miejscowego na łup obcej, zaborczej kultury. Nawet w tych wypadkach, kiedy ruch separatystyczny miejscowej narodowości posiada dziś widoczną siłę zdobywczą, mającą przedewszystkiem źródło w dotychczasowej moralnej słabości społeczeństwa polskiego, nic nie uzasadnia przypuszczeń, że wykaże on tę samą siłę, gdy się zetrze z popartą przez państwo zaborcą kulturą naszych wrogów. Jeżeli zaś, ustępując z kresów, przyspasabiamy grunt dla rozrostu na tych obszarach wrogich nam zaborczych kultur, to tem samem przygotowujemy silniejszy, bo bezpośredni ich nacisk na ziemię rdzennie polskie i wystawiamy cały nasz byt narodowy na większe niebezpieczeństwo.

9) Żywiolu żydowskiego, nie mającego odrębnego terytorium, ale w mniejszej lub większej domieszce współżyjącego z polskim na całym obszarze kraju, stronnictwo demokratyczno-narodowe nie uznaje za narodowość polityczną, zwalcza wszelkie jego usiłowania polityczno-organizacyjne i, pozostawiając jego uznaniu poddanie się lub nie asymilacyi kulturalnej, żąda bezwzględnego uzależnienia się od interesów narodowych polskich.

Wobec zaś niejednolitego, a w znacznej mierze nieokreślonego zachowania się tego żywiolu względem naszych spraw narodowych, stanowisko stronnictwa jest następujące:

a) tam, gdzie żywiol żydowski stanął po stronie rządu, przyłącza się do obcego żywiolu państwowego, przyjmuje jego język i kulturę, lub wogóle łączy się z wrogimi polskości żywiolami — zwalcza

go bezwzględnie, dążąc w możliwej mierze do wyparcia go z zajmowanych stanowisk społecznych;

b) tam, gdzie żywiół ten zajmuje stanowisko niezdecydowane, obojętnie zachowując się wobec naszej walki narodowej, stronnictwo odnosi się do niego tolerancyjnie, ograniczając się: 1) do popierania akcji ekonomiczno-społecznej, mającej na celu usunięcie szkodliwej dla naszego rozwoju społecznego anomalii, która polega na opanowaniu przez żydów całych dziedzin życia ekonomicznego w naszym kraju, 2) do usuwania szkodliwego wpływu żydów z tych sfer życia społecznego, w których się on nadmiernie rozrósł;

c) jednostki z pośród żydów, które, przyjąwszy polską kulturę, bez zastrzeżeń łączą się z naszym społeczeństwem w jego dążeniach narodowych, podzielając te dążenia nawet tam, gdzie idzie o ograniczenie roli społecznej żywiolu żydowskiego -- stronnictwo uważa w zupełności za Polaków, równając je z resztą rodaków we wszystkich prawach i obowiązkach.

III. ŚRODKI DZIAŁANIA.

A) w polityce zewnętrznej.

- § 13. 1) Uważając stosunek państw rozbiorezych i mających w nich władzę żywiółów państwowych do naszego narodu za stosunek nieustannej walki,

w której strona przeciwna dąży różnorodnymi środkami do uszczuplenia liczebnego naszej narodowości, do obniżenia jej kulturalnego i ekonomicznego zubożenia, stronnictwo demokratyczno-narodowe za główny środek działania uważa w każdej z dzielnic zorganizowanie i skierowanie do stałej walki o narodowe prawa i interesy możliwie wszystkich sił narodowych.

Walka z naszym narodem i jego interesami odbywa się we wszystkich dzielnicach. W zaborach pruskim i rosyjskim ma ona postać wyraźnej i wszechstronnej akcyi eksterminacyjnej, rozwiniętej do takich rozmiarów, na jakie pozwalają siły państwa i panującej narodowości. W Austrii, wskutek słabości liczebnej i niedostatecznej przewagi kulturalno-politycznej niepodzielnie do niedawna panującego żywiołu niemieckiego, eksterminacya narodowa żywiołu polskiego w Galicyi ustala, a ślady jej pozostały tylko w częściowem uprzywilejowaniu niemczyzny. Natomiast prowadzony jest tu i popierany przez państwo bezwzględny wyzysk ekonomiczny kraju, przy względnem jego upośledzeniu politycznem, co tamuje jego postęp na wszystkich polach. I tu jedynie na drodze energicznej, konsekwentnej walki o prawa i interesy narodowe społeczeństwo może zdobyć lepsze warunki bytu.

2) W walce z rządem i z panującą narodowo- § 14.
ścią w każdej dzielnicy stronnictwo demokratyczno-narodowe opiera się na ustroju politycznym państwa, biorąc za punkt wyjścia swej działalności istniejące ustawy i urzędy, i zamyka walkę w granicach tych ustaw, o ile pozwalają one na organizacyę i uruchomienie naszych sił narodowych, dążąc w tych warunkach do ich zmiany na drodze legalnej.

Nie podnosząc legalizmu względem obcych, narzuconych nam rządów do wysokości zasady, ani nie robiąc z niego formuły naszej polityki narodowej, stronnictwo uznaje istniejący układ prawno-państwowy za fakt, z którym liczyć się nakazują względy praktyczne, i bierze go za podstawę w politycznym działaniu. Walka legalna tam, gdzie jest możliwa, ogarnia łatwo szerokie sfery społeczeństwa, a nadto nie wymaga żadnych nadzwyczajnych ofiar. Z drugiej strony postęp polityczny zależy od zaprawienia ogółu w korzystaniu z ustaw i instytucyj publicznych, w pracy zatem i walce na gruncie legalnym, oraz w jawności działania. Kierując się tymi względami stronnictwo uważa organizację pracy i walki politycznej na gruncie legalnym za właściwy i wystarczający środek działania w dwóch państwach konstytucyjnych, do których ziemie polskie należą, nie przesądzając zresztą na przyszłość zmian w taktyce z naszej strony, które mogą być wywołane przez zmiany systemu politycznego w państwie.

- § 15. 3) Tam, gdzie ustawy i instytucje polityczne państwa nie pozwalają na organizację i wyprowadzenie do walki politycznej sił narodowych, stronnictwo demokratyczno-narodowe, wyzyskując wszelkie legalne środki działania, uważa za konieczne prowadzenie nielegalnej walki przez opieranie się tym ustawom, które są szczególnie szkodliwe i których zmianę wywołać można w danej chwili przez odpowiednią akcję z naszej strony.

Rozwój energii politycznej narodu nie może być uzależniony od tego, czy wrogi rząd nań pozwala. Panowanie Rosyi w Polsce i prowadzenie akcji rusyfikacyjnej opiera się wyłącznie na bezwzględnem skrępowaniu energii politycznej społeczeństwa polskiego, na skazaniu naszych sił narodowych, zdolnych do pracy politycznej i do walki — na gniciu w bezczynności. W tych warunkach naród pragnący politycznie żyć i sam dla swej przyszłości pracować, musi łamać przegrody

ustaw i przepisów rządowych, rozpierać ramy życia, nałożone mu w postaci państwowych urządzeń. W państwie niekonstytucyjnym, w którym władza prawodawcza należy formalnie do monarchy, a faktycznie znajduje się w rękach rządu, jedyną skuteczną drogą do wykazania szkodliwości ustawy i potrzeby jej zmiany, jest przekraczanie jej jak najczęstsze lub opieranie się jej zbiorowe. Społeczeństwo, nie mogąc się wypowiedzieć w ciałach prawodawczych i oddać tam głosów przeciw danym ustawom, nie mogąc ich krytykować na zgromadzeniach publicznych ani w prasie legalnej, działalnością nielegalną poucza rząd, które ustawy są mu najcięższe i najbardziej nienawistne, a nawet zmusza go do ich usunięcia, do ulegalizowania dążeń i faktów, ujawniających się silnie w życiu wbrew prawu.

B) w polityce wewnętrznej:

4) Uważając, iż zdrowy kierunek polityki narodowej i postęp polityczny społeczeństwa wymaga, ażeby ogół narodowy zdawał sobie sprawę z politycznego położenia i na bieg spraw publicznych wpływ wywierał, stronnictwo trzyma się zasady jawności w polityce względem własnego społeczeństwa, poddaje każdą sprawę pod dyskusję publiczną i pod sąd opinii, odrzucając i zwalczając u innych stronnictw metodę załatwiania spraw narodowych za pomocą nie wyprowadzanych na światło dzienne, trzymanych w tajemnicy przed opinią porozumień i umów, oraz deklarowania czegokolwiek na zewnątrz, czynienia obcym ustępstw w imieniu narodu, bez jego wiedzy, bez sankcyi jego opinii.

Rozpowszechniona wśród polityków naszego społeczeństwa metoda działania politycznego na podstawie postanowień

zapadłych poufnie w szczupłym kole przyjaciół politycznych, oraz samowolnego paktowania z obcymi ze strony jednostek nawet, oddaje losy spraw ważnych w przypadkowe częstokroć i najmniej do nich powołane ręce, a z drugiej strony utrzymuje ogół w nieświadomości co do biegu spraw jego, pozbawia go prawa pośredniego przynajmniej stanowienia o własnym losie, powstrzymuje jego dojrzewanie polityczne i uniemożliwia wyrobienie się zdrowej opinii narodowej. Zwalczając tę metodę, jako zgubny nałóg dziedzicznej samowoli politycznej, stronnictwo demokratyczno-narodowe trzyma się we wszystkich sprawach narodowych zasady wolnej dyskusji w prasie, na zgromadzeniach publicznych i t. p., i uwzględnia w swej działalności głos opinii narodowej.

- § 17. 5) Stawiając sobie za cel nietylko zdobycie lepszych warunków politycznych dla naszego narodu, ale także, i to przede wszystkim, podniesienie jego wartości wewnętrznej i wszechstronne pomnożenie sił jego — stronnictwo demokratyczno-narodowe na pierwszym planie swej działalności stawia organizację pracy narodowej na wszystkich polach, w dziedzinie kulturalnej, ekonomicznej i polityczno-wychowawczej, przez odpowiednie instytucje, stowarzyszenia, prasę, literaturę itp.
- § 18. 6) Uważając za najważniejszy czynnik dojrzewania i wyrobienia politycznego społeczeństwa — udział jego w samorządzie, stronnictwo demokratyczno-narodowe kładzie główny nacisk na skierowanie instynktów politycznych społeczeństwa przede wszystkim do zajęcia się instytucjami samorządu i do pracy w nich, zaczynając od najniższych, jako wywierających bezpośredni wpływ na wychowanie polityczneludu.

7) W wewnętrznej pracy wśród społeczeństwa, § 19. a zwłaszcza wśród mas ludowych, stronnictwo nadaje wielkie znaczenie organizacyi jak najszerszego współdziałania społecznego, w szczególności zaś ekonomicznego, w instytucjach kooperacyjnych, współdzielczych i t. p., w stowarzyszeniach obrony interesów zawodowych, klasowych i t. d.

8) Pracę wewnątrz społeczeństwa stronnictwo § 20. organizuje z zasady na gruncie legalnym, w ramach ustaw i przepisów państwowych. Tam wszakże, gdzie ustawy i przepisy obowiązujące nie pozwalają na rozwinięcie pracy, odpowiadającej potrzebom społeczeństwa, stronnictwo organizuje pracę wbrew ustawom — w stowarzyszeniach i instytucjach tajnych.

Praca w stowarzyszeniach tajnych nie sprzeciwia się zasadzie jawności w stosunku do własnego społeczeństwa; rodzaj bowiem działalności oraz jej kierunek jest jawny i podlega dyskusji w prasie, tajnym zaś pozostaje tylko sposób organizacyi pracy i jej szczegóły w celu uchronienia jej od zamachów rządu. Ujawnienie charakteru działalności tajnej i jej rezultatów musi być doprowadzone do jak najszerszych granic, jeżeli działalność ta ma być wyrazem aspiracyj społeczeństwa i jego dążeń politycznych, jeżeli ogół ma ją rozumieć, pracować myślą nad jej udoskonaleniem, zastosowaniem jej jak najściślej do swych potrzeb, oraz popierać ją w należytych rozmiarach.

9) Za najważniejszy środek działania, podno- § 21. szący wartość i siłę społeczeństwa, nadający niezbędną konsekwencyę jego politycznej akcyi i plan

jego pracy zbiorowej -- stronnictwo demokratyczno-narodowe uważa tworzenie kadrów organizacyi politycznej, jawnej i legalnej w dwóch państwach konstytucyjnych, w państwie zaś rosyjskiem — nielegalnej i tajnej.

CZEŚĆ SZCZEGÓŁOWA.

Część szczegółowa programu stronnictwa, obejmująca praktyczne jego wskazania na gruncie zaboru rosyjskiego, w szczególności zaś Królestwa Polskiego, zgodnie z poprzedzającym programem ogólnym, nie może być wyliczeniem postulatów stronnictwa, żądań jego od państwa lub projektów ustawodawczych. Wobec typu życia politycznego i charakteru politycznej walki, jaką w zaborze rosyjskim zmuszeni jesteśmy prowadzić, program taki byłby zupełnie jałowym, nie miałby najmniejszego praktycznego znaczenia. Jedyne możliwe w istniejących warunkach — to program działalności, określający charakter robót i kierunek nieprzerwanej walki bez stawiania jej jakiegokolwiek mety. Takim też jest program stronnictwa demokratyczno-narodowego w swej części szczegółowej.

I. ORGANIZACYA POLITYCZNA SPOŁECZEŃSTWA.

Dążeniem rządu rosyjskiego jest rozluźnić do możliwych granic wszelkie węzły, łączące społeczeństwo nasze w spójną całość. Uwydatnia się to dążenie coraz silniej, nabiera charakteru coraz bardziej świadomej polityki, przeprowadzanej z konsekwentnym planem, a posuwa się tak daleko, że nie dopuszcza nawet organizacyi obywatelskiej akcyi ratunkowej w chwilach klęsk elementarnych, dotyczących masy ludności i wołających o szybką pomoc. Rząd przez swoje organy usiłuje być jedynym pośrednikiem pomiędzy składowemi

częściami naszego społeczeństwa, usiłuje zrobić je bierną zupełnie masą w swych rękach, dającą się tak kształtować i prowadzić, jak to jego celom odpowiada.

Wbrew dążeniom rządu nasza samoistność i spójność narodowa nie tylko uwydatnia się w dziedzinie pracy ekonomicznej i cywilizacyjnej, ale usiłuje występować coraz wyraźniej w dziedzinie politycznej, w zakresie regulowania stosunku naszego do rządu. Lud, dojrzewając społecznie i postępując w rozwoju świadomości narodowej, otwiera sobie coraz nowe drogi wypowiedzania swej zbiorowej opinii o własnych potrzebach i walki z rządem o swoje prawa. Nasze żywiły oświeczone wobec każdej ważniejszej sprawy politycznej wytwarzają własną opinię i dają jej wyraz, bądź w biernym oporze wobec usiłowań rządu, bądź w prasie nielegalnej i zakordonowej, bądź nawet w pewnych próbach akcji zbiorowej, gdy ją narzuci sama logika rzeczy.

Przy braku wszakże organizacji politycznej, obejmującej szerokie sfery społeczeństwa, wszelkie kwestye polityczne, wszelkie stanowienie o zachowaniu się społeczeństwa w ważnych dla niego chwilach musi być z konieczności oddawane pod decyzję przypadkowych zebrań poufnych, ze składem zależnym częstokroć od wyboru jednej osoby. Akcja polityczna, zwłaszcza zaś mnożące się ostatnimi czasy wystąpienia naszego ludu wiejskiego przeciw władzom rządowym, tam gdzie niema organizacji, są raczej odruchami, wywołwanymi przez pobudzenia z zewnątrz, niż czynami rozumu politycznego, wypływającymi z obmyślanego kierunku działania. Przy najzdrowszym nawet instynkcie społeczeństwa taki stan rzeczy nie może zapewnić jego postępowaniu politycznemu konsekwencyi i zgodności z interesem narodowym i musi prowadzić do ciągłego marnowania sił bez poważnych skutków. Obok tedy organizacji pracy ekonomicznej i cywilizacyjnej społeczeństwa potrzebna jest jak najszersza organizacja polityczna.

Zważywszy tę potrzebę,

- § 22. 1) Stronnictwo demokratyczno-narodowe tworzy w całym zaborze rosyjskim organizację polityczną,

mającą za zadanie kierować akcją polityczną społeczeństwa, a w szczególności mas ludowych, czuwać nad zachowaniem się ogółu naszego względem rządu i nad stanowiskiem jego w poszczególnych sprawach politycznych bieżącej doby, oraz prowadzić według jednolitego planu prace narodowe na różnych polach.

2) Przez rozszerzanie organizacji tej na całą dzielnicę i na wszystkie sfery społeczne, stronnictwo zapewnia jej jak najsilniejszy wpływ na społeczeństwo, z drugiej zaś strony możliwie najliczniejszym żywiołom społecznym zapewnia bezpośredni wpływ na politykę stronnictwa i uniemożliwia samowolną akcję jednostek.

3) Organizację tę stronnictwo uważa za tajną tylko z konieczności i dąży w swej polityce do tego, by zmusić rząd rosyjski do pogodzenia się z jej istnieniem i do liczenia się z jej politycznym stanowiskiem.

II. AKCYA POLITYCZNA.

Nawet w warunkach życia społeczeństwa naszego pod panowaniem rosyjskiem posiadamy wcale rozległe pole legalnej walki politycznej, przede wszystkim skutkiem tego, iż rządy rosyjskie w naszym kraju i ucisk narodowy przez nie prowadzony odbywa się w znacznej mierze przy pomocy gwałcenia ustaw i przepisów przez same organy rządowe. Ten system samowoli i nadużyć, w którym losy spraw ważnych zależne są częstokroć od kaprysów pierwszego lepszego urzędnika, w znacznej mierze utrzymuje się dzięki bierności naszego społeczeństwa, jego politycznej niedojrzałości, brakowi odwagi i sumienia obywatelskiego, słabości opinii publicznej

i nieistnieniu silnej organizacyi politycznej, czuwającej nad zachowaniem się ogółu. Jednym z pierwszych warunków naszego politycznego postępu i poprawy naszego położenia pod panowaniem rosyjskiem jest zorganizowanie tej walki i prowadzenie jej konsekwentne we wszystkich dziedzinach naszego stosunku do rządu. Z drugiej strony przy ciasnej sferze poruszania się, jaką system polityczny rosyjski pozostawia jednostce, oraz przy niedopuszczaniu przez rosyjskie ustawodawstwo akcyi politycznej zbiorowej, stronnictwo uważa za niezbędne organizowanie walki nielegalnej w celu poprawy warunków legalnych.

Zgodnie z tem:

§ 23. Akcyja polityczna stronnictwa demokratyczno-narodowego dzieli się na legalną i nielegalną.

A) Akcyja legalna, do której powołane jest całe społeczeństwo, ma zadania następujące:

a) wyzyskiwanie istniejących ustaw i przepisów w całej pełni, gdy idzie o dobro ogólne naszego społeczeństwa, a nawet w celach osobistych, gdy dobrowolne zrzeczenie się korzyści, płynących z ustawy, prowadzi do ograniczenia praw obywatelskich;

b) walka z samowolą władz i zmuszanie ich do poszanowania ustaw, o ile te są dla nas korzystne;

Walkę tę przedewszystkiem prowadzić należy w instytucyi samorządu gminnego, który dotychczas skutkiem samowoli organów władzy był fikcyą, a przy wytrwałem przestrzeganiu przez członków zebrania gminnego i urzędników gminnych zastosowania się do ustawy, może stać się zdrową podstawą naszego politycznego życia. Ważne jej pole stanowi stosunek społeczeństwa do policyi, władz administracyjnych, wojskowych, sądowych i szkolnych. Tu dążyć należy do znieśienia stanu rzeczy, w którym pierwszy lepszy niższy organ

policyi wydaje na swoją rękę rozporządzenia, a zwierzchnicy policyjni stanowią nowe prawa, w którym poszczególni urzędnicy i wojskowi wydają polecenia, nie należące do zakresu ich kompetencji, lub czynią bezkarnie zamachy na mienie, spokój i bezpieczeństwo obywateli, nie mających odwagi zaprotestować przeciw bezprawiu, w którym wreszcie ustawa przepisuje danemu urzędowi, sądowi, czy też szkole pewne czynności, a kierownicy instytucji na miejscu z własnej inicjatywy wykonywają inne.

Walka ta prowadzona być musi przez opieranie się w każdym wypadku nieuprawnionym rozkazom władzy, przez pilnowanie instytucji rządowych, ażeby spełniały przepisane im obowiązki względem ludności, przez wnoszenie skarg zarówno na poszczególnych urzędników, jak na całe urzędy i instytucje do sądów, do władz wyższych, do senatu i t. p. Ci, którym brak oświaty i środków materyalnych utrudnia prowadzenie takiej walki, muszą w niej korzystać ze wskazówek i pomocy swych bardziej oświeconych i zamożniejszych współobywateli.

c) stanowcze i odważne zachowanie się odporne tam, gdzie władze żądają wrzekomo dobrowolnych wystąpień obywatelskich, korzystnych dla rządu i jego polityki, oraz zwalczanie we własnym społeczeństwie wszelkich samowolnych aktów uległości względem rządu, manifestacyj lojalizmu, moskalofilstwa i t. p.

d) otwieranie sobie dróg legalnego wypowiedzenia się opinii w sprawach publicznych przez zbiorowe petycje do władz, przez kierunek dyskusji i uchwały na wszelkich zgromadzeniach publicznych przez wytrwałe dążenie do rozszerzenia pola dyskusji w prasie legalnej za pomocą walki z samowolą cenzury i t. d.

§ 24. B) Akcja nielegalna, organizowana przez stronnictwo zgodnie z ogólnym planem działalności, prowadzi się do następujących punktów:

a) opieranie się tym ustawom, które chcemy i uważamy za możliwe w danej chwili obalić;

Ta zwłaszcza sfera działania nie może być pozostawiona samorzutnej inicjatywie osób prywatnych, ale musi wypływać z ogólnego planu działalności organizacji politycznej, w niej bowiem osiągnięcie pomyślnego skutku jest uwarunkowane wielu okolicznościami, które trzeba zważyć, nieopatrzone zaś i niewczesne wystąpienia mogą przynieść znaczne, niczem nie opłacone straty.

b) organizowanie wbrew ustawowemu zakazowi niezbędnych prac narodowych i społecznych, prowadzone o ile to możliwe w taki sposób, ażeby zmusić rząd do pogodzenia się w końcu z istnieniem danej działalności i do ulegalizowania dokonanego faktu, lub do przeciwdziałania robotom nielegalnym przez dozwoleń na odpowiednie roboty legalne;

Z tego punktu widzenia szerzenie np. prasy i literatury nielegalnej jest walką o wolność słowa i w rezultacie zmusza rząd do ulg w cenzurze; zakładanie bibliotek tajnych zmusza rząd do przeciwdziałania im przy pomocy legalnych czytelników polskich; rozpowszechnianie tajnego nauczania przeciwdziałającego rosyjskiej szkole może doprowadzić do poprawy rządowego szkolnictwa elementarnego w kierunku polskim; organizowanie tajnej dobroczynności przekona rząd o zgubności krepowania legalnej działalności filantropijnej społeczeństwa polskiego i t. p.

c) utrudnianie egzystencji w kraju szczególnie gorliwym działaczom rządowym, zwłaszcza na niż-

szych stanowiskach, gdzie może działać zorganizowany bojkot ludowy. To samo odnosi się do popierających politykę rządu członków naszego społeczeństwa.

Jako przewodnie dążenia w akcji politycznej stronnictwo sobie stawia:

a) niedopuszczanie dalszego wprowadzania języka rosyjskiego w tych dziedzinach życia i instytucjach, w których obecnie jeszcze jest w użyciu polski;

b) wypieranie go stopniowe z tych instytucyj i stosunków, gdzie został już narzucony — przede wszystkim z instytucyj prywatnych, stowarzyszeń i t. p.;

c) zdobywanie praw dla języka polskiego w szkole, sądach i urzędach;

d) niedopuszczanie do zniesienia resztek odrębności prawno-politycznej Królestwa Polskiego;

e) rozszerzenie zakresu samorządu gminnego oraz osiągnięcie samorządu miejskiego i krajowego;

f) zdobycie większego poszanowania praw jednostki i większej swobody zorganizowanej działalności publicznej;

g) osiągnięcie poprawy położenia prawnego ludności robotniczej.

III. DZIAŁALNOŚĆ WYCHOWAWCZO-POLITYCZNA.

System polityczny państwa rosyjskiego wogóle i szczególnie jego zastosowania do ziem polskich wytwarzają warunki,

pod których wpływem społeczeństwo cofa się w kulturze politycznej i etyce obywatelskiej. Zdatki zdolności do publicznego życia i przymioty obywatelskie, które się wytworzyły w oświeconych warstwach społeczeństwa naszego za czasów Rzeczypospolitej i w lepszych okresach dziejów porozbiorowych, dziś pod wpływem barbarzyńskich stosunków politycznych, wytworzonych przez rząd rosyjski, ulegają zanikowi lub zwyrodnieniu. Jeżeli nie chcemy zamienić się w bierną politycznie masę, dającą się wrogom kształtować i prowadzić według ich woli, jeżeli chcemy być narodem mającym wyrażną indywidualność, spojonym silnymi węzłami wewnętrznymi, zdolnym do zbiorowego działania na swoją rękę i do odegrania samoistnej roli w historii, musimy wszystkie siły wyteńczyć w świadomej działalności, mającej na celu wyrobienie w społeczeństwie naszym — wbrew rozkładowym wpływom — zdolności politycznych i przymiotów obywatelskich, słowem w działalności wychowawczo-politycznej.

§ 25. W zakresie wychowawczo-politycznym stronnictwo stawia sobie zadania następujące:

a) kształcenie myśli politycznej, wyrabianie w społeczeństwie naszym zdolności rozumienia istoty spraw politycznych, wewnętrznego ustroju polskiego społeczeństwa i jego stosunku do wrogów, oceny właściwego znaczenia poszczególnych faktów bieżących, wreszcie umiejętne wnioskowanie o potrzebach społeczeństwa i zadaniach jego polityki;

b) zaprawianie społeczeństwa w akcji zbiorowej;

c) wyrabianie poczucia odpowiedzialności w sprawach publicznych, zwalczanie w nich wszelkiej lekomyślności, nie liczącej się z następstwami politycznych wystąpień, z tem, jak się one odbiją na interesach społeczeństwa;

d) kształcenie poczucia solidarności narodowej, czuwanie nad tem, by jednostki w swem postępowaniu politycznem nie wylamywały się z pod jej przepisów, prześladowanie wszelkiej politycznej samowoli;

e) budzenie w społeczeństwie ofiarności na cele narodowe i zaprawianie go w stałym jej praktykowaniu.

Zadania powyższe stronnictwo urzeczywistnia § 26. przy pomocy następujących środków:

a) tworzenie w możliwie najszerszym zakresie wolnej, niezależnej od cenzury rządowej — prasy i literatury politycznej oraz rozpowszechnianie ich we wszystkich warstwach społeczeństwa, bez względu na przeszkody ze strony władz i na ofiary, jakie w tym celu trzeba ponieść;

b) zastępowanie zakazanych zgromadzeń publicznych, zarówno wśród ludu, jak i wśród oświeconej części społeczeństwa, zebraniem i zjazdami tajnymi i poddawanie pod ich obrady ważniejszych spraw narodowych i miejscowych;

c) na wszystkich polach pracy społecznej, gdzie rząd zbiorowego działania nie dopuszcza, organizowanie stowarzyszeń tajnych, prowadzących swą działalność zgodnie z ogólnym planem prac narodowych;

d) skierowanie ludu wiejskiego do pracy na gruncie samorządu gminnego, przy jak najszerszem korzystaniu z istniejących w tym względzie ustaw;

e) stopniowe wprowadzanie powszechnego, regu-

larnego, jakkolwiek dobrowolnego, opodatkowania społeczeństwa na potrzeby prac narodowych.

IV. OŚWIATA LUDU.

Wobec słabego nadzwyczaj rozwoju państwowego szkolnictwa ludowego oraz wobec jego systemu, zastosowanego nie do zadań oświaty, ale do celów demoralizacji politycznej i rusyfikacji, społeczeństwo nasze zmuszone zostaje do wytworzenia całkowitego systemu oświaty ludowej, mającego na celu umysłowy i moralny postęp ludu we wszelkich kierunkach. Rozwinięcie na tem polu jak najszerszej działalności jest największym zadaniem narodowym chwili obecnej, a jakkolwiek praca samorzutna nad oświatą w pewnej mierze istnieje i przynosi dobroczynne owoce, to jednak spełnić zadania w należytej mierze może jedynie szeroka organizacja narodowa. Organizacja stronnictwa demokratyczno-narodowego zadanie to podjęła i postawiła na pierwszym planie swej działalności, starając się sięgnąć swą pracą we wszystkie zakątki kraju i stopniowo rozwijać ją tak, ażeby objęła wszystkie potrzeby duchowe ludu.

- § 27. W działalności swej na polu oświaty ludu stronnictwo demokratyczno-narodowe dąży przede wszystkim do rozpowszechnienia wśród ludności wiejskiej umiejętności czytania i pisania oraz do uczenia książki i gazety codzienną jej potrzebą; do podniesienia kultury codziennego życia i kultury pracy, a przez to do powiększenia jej wytwórczości; do zaznajomienia ludu z dziejami własnego narodu i z dzisiejszą Polską oraz do wytworzenia na gruncie tej wiedzy — świadomości istnienia narodo-

wego i poczucia wspólności z całą Polską; do zapoznania go z istotą dzisiejszego życia ekonomicznego i społecznego, do uświadomienia mu jego roli społecznej i potrzeb własnych, do obudzenia w nim na tym gruncie chęci i wyrobienia zdolności do pracy nad poprawą własnej doli; wreszcie do rozpowszechnienia w masach ludowych wiadomości prawno-politycznych ze szczególnem uwzględnieniem praktycznych wymagań życia, do obudzenia płynących stąd aspiracyj politycznych oraz do dania mu w ręce narzędzi umysłowych potrzebnych w politycznej pracy i broni niezbędnej w walce.

W tym celu stronnictwo podejmuje następujące prace:

a) szeroka, pozbawiona charakteru politycznego organizacja w miastach i na wsi tajnego szkolnictwa elementarnego;

b) miejskie i wiejskie biblioteki tajne, złożone odpowiednio do warunków i potrzeb miejscowych, bądź z książek cenzuralnych, bądź z zakazanych;

c) szerzenie wśród ludu czasopism i książek zarówno legalnych jak nielegalnych;

d) organizacja tajnych wykładów popularnych, odczytów, pogadanek, przedstawień teatralnych, ze szczególnem uwzględnieniem repertuaru patryotycznego, wycieczek zbiorowych i t. p.;

e) podejmowanie odpowiednich wydawnictw ludowych ze szczególnem uwzględnieniem działów do-

tychczas zaniedbanych, przede wszystkim zaś wydawnictw niecenzuralnych.

V. ORGANIZACYA SAMOPOMOCY EKONOMICZNEJ.

W interesie zdrowego postępu społecznego i wytworzenia z naszego społeczeństwa samoistnej siły, zdolnej przeciwstawić się państwu, usiłującemu u nas regulować wszystkie dziedziny życia, leży jak najszersza organizacya samopomocy ekonomicznej. Ze względów zrozumiałych nie może być tu mowy o kreśleniu szczegółowego planu działania na tem polu i trzeba się ograniczyć do zaznaczenia ogólnego jedynie stanowiska, zgodnie z którem:

- § 28. Stronnictwo demokratyczno-narodowe szerzy we wszystkich warstwach społecznych, w szczególności zaś wśród ludu dążenie do organizowania we wszystkich dziedzinach pracy — instytucyj samopomocy i współdziałania ekonomicznego w zakresie handlu, kredytu, podniesienia wytwórczości i t. d., a zarazem zobowiązuje swych członków do osobistej pracy na tem polu.

VI. PRACA WŚRÓD LUDNOŚCI ROBOTNICZEJ.

Dzisiejsze stadyum rozwoju ekonomiczno-społecznego naszego kraju z jednej strony, z drugiej zaś polityka rządu wytwarzają odrębne w społeczeństwie położenie warstwy fabryczno-robotniczej i odrębne jej potrzeby. Szybki w ostatniem czterdziestoleciu rozwój przemysłu wytworzył całe nowe ogniska fabryczne, których ludność w głównej masie w pierwszym dopiero lub co najwyżej drugim pokoleniu przybyła ze

wsí i weszła w nowy, obcy sobie dotychczas tryb bytu. Ludność ta nie posiada wobec tego tradycyjnej organizacyi życia, zastosowanej do jej potrzeb, pozbawiona jest istniejącej w innych, z dawna przemysłowych krajach, tradycyjnej kultury robotniczej i ma mniej, niż jakakolwiek inna warstwa społeczna, wyrobionych przez tradycyę, zastosowanych do jej widnokregu życia, podstaw etycznych. Jednocześnie ta warstwa ludności jest najbardziej odosobniona w społeczeństwie, odgradzona od wpływu innych żywiołów narodowych, a natomiast wystawiona na rozkładowe wpływy obce. Pracodawcy jej a częstokroć i zwierzchnicy fabryczni są przeważnie obcymi przybyszami w naszym kraju, drobny handel, zaopatrujący jej potrzeby codzienne, jest w rękach żydów, inspektorat fabryczny i policya czuwająca nad nią na każdym kroku — jest rosyjska. Jedyny wykształcony żywioł polski, mogący wywierać bezpośredni wpływ kulturalno-moralny na robotników, mianowicie inteligencya zawodowa w przemyśle, jest jeszcze w naszym kraju zbyt surową moralnie i nie posiada należycie wykształconych popędów obywatelskich. Rząd rosyjski, stawiający tamy kulturalnej działalności społeczeństwa, sam nie zrobił nic dla umożliwienia naszemu żywiołowi robotniczemu wzniesienia się na wyższy poziom moralno-umysłowy; przeciwnie wytworzył on pod tym względem warunki wprost barbarzyńskie. W warunkach tych nasze masy robotnicze znalazły się w zastojach, a nawet cofają się cywilizacyjnie, w żadnej zaś części społeczeństwa nie panuje taka, jak tu, anarchia moralna. Jedyna praca społeczna, wśród nich do niedawna prowadzona, mianowicie agitacya socyalistyczna, rozwinęła w części robotników pewne przymioty, jak zajęcie się z szerszego punktu widzenia własnym losem, poczucie solidarności z towarzyszami niezależność i poczucie własnej godności w stosunku do zwierzchności, ale jednocześnie wzmocniła ich braki moralne, pogłębiając przepaść, dzielącą warstwę robotniczą od reszty społeczeństwa, szerząc barbarzyńską nienawiść do współobywateli, budząc i uzasadniając najdziksze popędy, prowadzące ostatnimi czasy nawet do regulowania nożem swych rachunków ze zwierzchnikami.

W tem położeniu rzeczy poprawa bytu warstwy robotniczej nie może się sprowadzać do podniesienia jej zarobków

i zmniejszenia liczby godzin pracy — pilniejszą dziś jeszcze jest praca nad masą robotniczą w tym kierunku, ażeby zwiększenie zarobków i godzin odpoczynku stało się niezwalczoną, cywilizacyjną potrzebą, żeby tych zdobyczy używała ona ku podniesieniu się na wyższy poziom ludzkiego istnienia.

§ 29. A) Stronnictwo demokratyczno-narodowe w stosunku do warstwy robotniczej jako najpierwsze zadanie stawia sobie dziś szeroką pracę kulturalną, obejmującą możliwie wszystkie sfery jej życia. Praca ta musi być zorganizowana i prowadzona niezależnie od działalności politycznej a powołane są do niej wszystkie żywioły obywatelskie bez względu na sposób politycznego myślenia. Obejmuje ona:

a) opiekę nad dziećmi, zwłaszcza tam, gdzie oboje rodzice pracują w fabryce; czuwanie nad podniesieniem poziomu życia rodzinnego; zbliżanie się towarzyskie do robotników i udzielanie im pomocy w organizacyi własnego życia towarzyskiego;

b) propaganda antyalkoholiczna;

c) praca nad oświatą w zakresie tajnego szkolnictwa, szerzenie czytelnictwa (biblioteki) i nauczania zbiorowego (wykłady, pogadanki, odczyty);

d) organizacya stowarzyszeń kulturalnych (śpiewackich, sportowych, klubów, teatrów amatorskich i t. d.);

e) organizacya samopomocy ekonomicznej (stowarzyszeń spożywczych, kas oszczędności i t. d.).

§ 30. B) Praca polityczna stronnictwa demokratyczno-narodowego wśród warstwy robotniczej prowadzona jest w zastosowaniu do następujących zadań:

1) w stosunku do własnego społeczeństwa:

a) rozwój poczucia narodowego, opartego na odpowiedniej wiedzy polskiej oraz na świadomości interesów i potrzeb narodowych;

b) wyrabianie poczucia łączności z całym społeczeństwem i przeciwdziałanie agitacji, odrywającej moralnie klasę robotniczą od narodu pod hasłami walki klas i międzynarodowej solidarności proletariatu.

2) w stosunku do przedsiębiorców i zwierzchności fabrycznej:

a) obrona interesów materialnych robotnika, walka o wyższą płacę, o zmniejszenie dnia roboczego, o zabezpieczenie na starość, wynagradzanie za kalectwa, o bezpieczeństwo przy pracy i warunki higieny fabrycznej i t. d. Walkę tę prowadzi stronnictwo z jednej strony przez organizację robotników, kładąc zwłaszcza nacisk na organizację zawodową, przez ich zbiorowe wystąpienia i strajki tam, gdzie się zjawiają dla nich odpowiednie warunki i widoki powodzenia, z drugiej zaś — przez wpływ na pracodawców, przez organizację nacisku opinii na nich i t. d.;

b) obrona godności ludzkiej robotnika, walka z zacofaniem i barbarzyństwem zwierzchników, nie rozumiejących cywilizowanego stosunku pracodawcy do pracownika;

c) ochrona ludności robotniczej przed demoralizacją ze strony zwierzchności fabrycznej, walka z rozpustą, wyzyskującą zależność robotnicy od przełożonego i t. p.

3) *w stosunku do państwa:*

a) omijanie, o ile możliwości władz państwowych (inspektoratu fabrycznego, policji i władz administracyjnych) przy regulowaniu stosunku robotnika do pracodawcy;

b) organizowanie systematycznej walki o możliwość zbiorowego działania i zbiorowych układów z pracodawcą;

c) obrona godności obywatelskiej i samoistności społeczno-ekonomicznej robotnika wobec władz rządowych, przywłaszczających sobie nad nim patronat, postanawiających bez niego o jego obowiązkach względem pracodawcy i samowolnie krępujących jego swobodę rozporządzania swą osobą i swą pracą;

d) w rzeczach ogólnego stosunku naszego narodu do obcego rządu postępowanie robotników uzależnia się od ogólnych zasad polityki narodowej i zachowuje solidarność z resztą społeczeństwa.

VII. WYCHOWANIE PUBLICZNE.

Najgroźniejszą bronią, jakiej rząd rosyjski używa w celu zabicia w społeczeństwie naszym zdolności do samoistnego życia i do walki z jego polityką, jest organizacja systemu wy-

chowania publicznego. Szkoła państwowa nietylko usiłuje wychować młodzież polską po rosyjsku, dać jej zamiast języka ojczystego — obcy, zamiast wiedzy o Polsce — wiedzę o Rosyi, zamiast umiłowania tradycyi i ideałów politycznych polskich — uznanie ducha i systemu państwowego rosyjskiego, ale także dąży do obniżenia wartości swych wychowañców jako ludzi, do zmniejszenia ich sił fizycznych, moralnych i umysłowych. Szkoła rosyjska w Polsce nietylko nie wychowuje fizycznie młodzieży, ale niszczy jej siły, przedewszystkiem zaś zabija w niej zdolność do wyteźonej pracy; rozkłada ona charakter, niszczy wolę, odbiera samoistność, pewność siebie w czynie i odwagę do życia; wreszcie zaciera najcenniejsze przymioty umysłowe, zdolność samoistnego spostrzegania, wyciągania wniosków i krytycznego myślenia. Znaczna część młodzieży, ulegająca silnie jej wpływowi, opuszcza szkołę przedwcześnie zwarzona, pozbawiona młodzieńczego zapału, niezdolna nic silnie ukochać, ani zdobyć się na większy wysilek dla spełnienia najważniejszych zadań życia.

W celu wychowania młodych pokoleń w duchu § 31.
polskim, uzdolnienia ich do życia i pracy w warunkach dzisiejszych, w celu wreszcie przeciwdziałania zabójczym wpływom szkoły państwowej stronnictwo demokratyczno-narodowe organizuje szeroką działalność wychowawczą, wyrażającą się w następujących pracach:

1) Wytworzenie i wcielenie w życie systemu szkoły narodowej, obejmującego:

a) wychowanie fizyczne (zaprawianie młodzieży w pielęgnowaniu ciała, ćwiczeniach fizycznych, sportach, w racjonalnym rozkładzie pracy);

b) kształcenie charakteru, ze szczególnym naciskiem na zaniedbane w wychowaniu domowym cnoty mężkie, na wyrobienie dzielności, odwagi, wy-

trwałości, zdolności panowania nad sobą, karności i t. d.;

c) wyrabianie samodzielności umysłowej, tępienie niewolnictwa duchowego i szablonowości pojęć, mającej swe źródło zarówno w systemie szkoły państwowej, jak i w przedwczesnej propagandzie partyjnopolitycznej;

d) danie młodzieży możliwie szerokiej wiedzy o Polsce, o jej przeszłości i stanie obecnym, w zakresie życia politycznego, społecznego, duchowego i t. d.;

e) zaopatrzenie jej w wiadomości z różnych gałęzi wiedzy, zaniedbanych przez szkołę państwową, a niezbędnych na dzisiejszym poziomie życia cywilizowanego.

Ku spełnieniu powyższych zadań organizowane są na drodze tajnej wykłady, ćwiczenia, pogadanki, rozrywki młodzieży, wreszcie tworzy się odpowiednią § 32. literaturę wychowawczą.

2) Organizacja starszej młodzieży, zwłaszcza zaś uniwersyteckiej, do samodzielnej pracy nad sobą, wytwarzająca zbiorowymi siłami lepszej jej części odpowiednią atmosferę do dojrzewania charakterów, do ukształcenia umysłów i wyrobienia sobie konsekwentnego całokształtu poglądów na sprawy publiczne, oraz stanowiąca szkołę działalności obywatelskiej.

Wobec szerzącej się w młodszych pokoleniach popolitości i tandety umysłowej przez kształcenie się

na popularyzacyach obcych, przenoszonych do naszej literatury niekrytycznie, bez zastosowania do naszych warunków, stronnictwo demokratyczno-narodowe w pracy młodzieży nad wyjaśnieniem sobie społecznych zagadnień polskiego życia kładzie szczególny nacisk na czerpanie nauki z naszych własnych stosunków, na zestawianie wiedzy teoretycznej z bezpośrednią obserwacją i doświadczeniem.

VIII. OBRONA KULTURY POLSKIEJ I SAMOISTNOSCI POLSKIEGO ŻYCIA SPOŁECZNEGO.

Z jednej strony obce panowanie i świadoma polityka wrogiego nam rządu, z drugiej zaś — znaczny w kraju odsetek żywołów obcych, ich wpływ bezwiedny na nasze społeczeństwo i zorganizowana, przeciw nam skierowana działalność, wytwarzają wielkie niebezpieczeństwo dla naszej kultury i dla samoistności naszego życia społecznego. Niebezpieczeństwo to zostało spotęgowane ostatnimi czasy przez zjawienie się w pewnych kołach naszego społeczeństwa dążności pojednawczych względem rządu i społeczeństwa rosyjskiego oraz ich przedstawicieli na naszym gruncie, a także przez poddanie pewnych sfer naszego życia i pewnych kół społecznych pod silny wpływ inteligencji żydowskiej, powierzchownie tylko zaszimilowanej. Zaczynając od języka, który wśród ludności samego Królestwa świeżo, w ostatnim dziesięcioleciu uległ znacznemu zepsuciu, przechodząc do obyczajów życia towarzyskiego oraz do stowarzyszeń i instytucyj, w których skutkiem łączenia się z obcymi żywiołami, odrębność i samoistność polska w mniejszej lub większej mierze osłabła, a kończąc na sposobie myślenia ludzi wykształconych, którzy pod wpływem szkoły rosyjskiej z jednej, a otoczenia żydowskiego z drugiej strony zatracili w znacznej liczbie zdolność rozumienia polskiej duszy oraz patrzenia na rzeczy z punktu widzenia potrzeb i interesów narodu polskiego, na wielu po-

lach mamy do zanotowania poważne straty. Z doskonaleniem systemu wynaradawiania w polityce rządowej, ze wzmacnianiem i pomnażaniem środków rosyjskiego wpływu w naszym kraju, z potęgowaniem się wpływu żywiołów obcych, zwłaszcza zaś żydowskiego, zdobywającego coraz większą zamożność i oświatę oraz rozwijającego własną organizację, ze wzrostem wreszcie kosmopolityzującego wpływu życia handlowego musi iść w parze wzmocnienie organizacyi kulturalnej naszego społeczeństwa oraz wprowadzenie świadomych, wytrwałych usiłowań tam, gdzie dotychczas mogliśmy polegać na instynkcie. Jeżeliśmy wspomniane straty ostatnimi czasami ponieśli, to dlatego właśnie, że szybkie przekształcenie się stosunków ekonomiczno-społecznych w naszym kraju do takiego stopnia pochłonęło ogół, tyle wymagało od niego wysiłku, iż nie stało mu energii na odpowiednią organizację społeczno-kulturalną i cała ta dziedzina podległa zaniedbaniu. Zwrócenie uwagi ogółu na zagadnienia tej dziedziny, pociągnięcie całego społeczeństwa do walki z obcymi wpływami, do obrony naszej samoistności kulturalnej, do pracy nad budowaniem podstaw organizacyi kulturalnego życia — jest koniecznością, jeżeli nie chcemy zmarnować dorobku kulturalno-narodowego, nagromadzonego pracą minionych pokoleń i utracić w końcu prawa do miana narodu.

§ 33. Mając na względzie straty, na jakie wystawiona jest nasza kultura i samoistność naszego życia społecznego w obecnych warunkach, stronnictwo demokratyczno-narodowe organizuje obronę i pracę nad wzmocnieniem wartości i odrębności kulturalnej naszego społeczeństwa, wysuwając na pierwszy plan właściwej działalności sprawy następujące:

1) czuwanie nad czystością języka polskiego, tępienie jego skażeń, zwalczanie systemu wychowania domowego, nie zaprawiającego dzieci przedewszystkiem w języku ojczystym i t. d.;

2) tępienie w życiu codziennem i obyczajach naleciałości rosyjskich, przywożonych z wojska, nabywanych przez dłuższy pobyt w Rosyi, wreszcie przejmowanych od Rosyan na naszym gruncie;

3) przeciwdziałanie pożyciu towarzyskiemu z Rosyanami i wprowadzanie zasady oddzielania się od nich w miejscach publicznych;

4) zwalczanie udziału Polaków w stowarzyszeniach i instytucjach mieszanych i wogóle łączenia się z Rosyanami w jakiegokolwiek działalności;

5) walka z propagandą prawosławną, z szerzeniem schyzmy przez rząd, duchowieństwo prawosławne i prywatne instytucje rosyjskie:

a) opieka nad unitami;

b) walka z wpływem klasztorów prawosławnych, ze szkołami cerkiewno-parafialnymi, z prawosławnymi ochronkami i przytułkami dla dzieci (*pryjuty*) i t. d.;

6) przeciwdziałanie filantropii rosyjskiej w naszym kraju, organizowanej w celach politycznych, oraz mającym te same cele rządowym organizacyom wszelkiej działalności kulturalnej;

7) używanie w stosunkach z Rosyanami na naszym gruncie, a także z władzami, gdzie to tylko możliwe, wyłącznie języka polskiego, składanie zeznań w sądach po polsku i t. d., nie cofając się przed przykrościami, jakie stąd mogą wynikać;

8) przeciwdziałanie rozkładowym wpływom umy-

słowości żydowskiej i przewadze szablonów kosmopolitycznych w naszym życiu duchowym;

9) popieranie wszelkich samoistnych przejawów polskiej twórczości i narodowej kultury;

10) tworzenie ognisk polskiego życia kulturalnego (stowarzyszeń naukowych, literackich, artystycznych, poważnych związków klubowych i t. p.)—tajnych, gdy rząd na jawne nie pozwala.

IX. ZBIERANIE FUNDUSZÓW NA POTRZEBY PRACY NARODOWEJ.

Podjmując szereg prac wyżej wyszczególnionych, prac, mających na celu umocnienie w społeczeństwie własnego kierunku politycznego, a w znacznym większej mierze zaspokojenie potrzeb ogólnie narodowych i zwalczanie wymierzonej przeciw naszemu narodowi polityki rządu, stronnictwo demokratyczno-narodowe w rozwoju swej działalności uzależnione jest od środków materialnych, jakie ogół oddaje mu na te cele do rozporządzenia. Społeczeństwo nasze wszakże — w części pod wpływem dziedzicznej wady dziejowej, która polegała na cofaniu się przed stałymi ciężarami publicznymi i która przede wszystkim się przyczyniła do upadku naszego państwa, w części skutkiem zaniku zdrowych instynktów obywatelskich pod demoralizującym panowaniem rosyjskim — odznacza się wyjątkową niezdolnością do stałego podtrzymywania materialnego najważniejszych prac narodowych. W razach nagłej potrzeby, na cel, który chwilowo zdołał zaprzętnąć uwagę i pozyskać ogólną sympatię, umiemy się zdobyć nawet na dużą ofiarność, a bywały wypadki, że wielcy obywatele umieli całe majątki oddawać, ale tam, gdzie nie idzie o sprawę niezwykłą, a potrzebę wyjątkową, gdzie nie żądają od nas wielkiego ale chwilowego wysiłku, gdzie trzeba tylko stale o stałej potrzebie narodowej pamiętać i pozbywać się na cel publiczny

niewielkiej części swych stałych dochodów, okazujemy niezwykły opór. Stąd, robiąc w szczególnych wypadkach wrażenie narodu bardzo ofiarnego, jesteśmy w cywilizowanym świecie społeczeństwem najnędniej bodaj zasilającym swe stałe potrzeby publiczne. Odbija się to przedewszystkiem na rozwoju prac stronnictwa demokratyczno-narodowego, których zakres o wiele szybciej się rozszerza, aniżeli wzrasta ich budżet. Jedyłą właściwie przeszkodą do rozwinięcia prac narodowych na stopę, na której mogłyby się skutecznie mierzyć z działalnością wrogiego rządu, jest słaba ofiarność ogółu, a właściwie istnienie ofiarności tylko w bardzo szczupłych jego kolach, podczas gdy reszta społeczeństwa zupełnie udziału w ciężarach publicznych nie bierze. Obok tego niechęć, z jaką składamy nasz grosz na cele narodowe, oczekiwanie, ażeby nam nasz obowiązek przypominano za każdym razem, kiedy trzeba go spełnić, sprawia, że na osiągnięcie skromnych funduszków prowadząca pracę narodową organizacja musi zbyt wiele stosunkowo sił poświęcać.

Wszelkie gromadzenie funduszków na potrzeby narodowe przy pomocy środków nadzwyczajnych, jak urządzenie balów, rautów, koncertów, loteryj i t. p., pokazuje się w chwilowej potrzebie skutecznem, ale nie przyczynia się nic do wykształcenia ofiarności społeczeństwa, do podniesienia jej poziomu na przyszłość. Przeciwnie, raczej demoralizuje ono ogół, łącząc niepoważny interes osobisty z poważnymi celami publicznymi.

Pragnąc zaspokojenie potrzeb materyalnych § 34. pracy narodowej połączyć z wykształceniem w społeczeństwie poczucia obowiązku obywatelskiego, ofiarności na doniosłe cele publiczne, oraz zdolności stałego ponoszenia narodowych ciężarów, stronnictwo demokratyczno-narodowe

1) na pojedyncze cele konkretne, szczególnie w danej chwili ważne, organizuje pobory specjalne, dając tem ujście osobistym skłonnościom i upodobaniom podatujących, przedewszystkiem wszakże

2) dąży do zaprowadzenia dobrowolnego, powszechnego podatku narodowego, obowiązującego moralnie wszystkich członków społeczeństwa w stosunku do ich dochodów osobistych, a pobieranego na zaopatrywanie potrzeb całości prac narodowych.

DODATEK A.

DZIAŁALNOŚĆ STRONNICTWA W ODREBNYCH WARUNKACH KRAJÓW ZABRANYCH, A W SZCZEGÓLNOŚCI LITWY.

Jakkolwiek obecny program stronnictwa określa kierunek jego działalności w całym zaborze rosyjskim, to jednak wykonywany jest on w całości tylko na gruncie Królestwa Polskiego, w Krajach Zabrzanych zaś, głównie na Litwie, gdzie stronnictwo posiada ustaloną organizację, wprowadzany jest w życie tylko częściowo w zastosowaniu do warunków miejscowych.

Po klęsce roku 63—64 życie polskie na Litwie zostało zacieśnione do tak uboższego zakresu, a system barbarzyńskich praw wyjątkowych tak mu utrudnił rozwój, że dziś jeszcze zadania narodowe w tym kraju zamykać się niemal muszą w granicach elementarnej działalności kulturalnej. Trzeba pracować nad wytworzeniem w kraju polskich sił kulturalnych, które dopiero będą mogły posłużyć za podstawę poważniejszej siły politycznej. W przyszłości, gdy praca ta ogarnie szersze pola, gdy pomnożą się siły kulturalne i polityczne w społeczności naszej na tym gruncie, program stronnictwa wyraźniej się skryształizuje, formułując cały szereg zadań odrębnych, wynikających z odrębności stosunków miejscowych.

§ 35. W warunkach dzisiejszych działalność stronnictwa demokratyczno-narodowego w Krajach Zabra-

nych, w szczególności zaś na Litwie, polega przede wszystkim:

1) na pracy kulturalnej nad oświatą i narodowym uświadomieniem zaniedbanej w swych najelementarniejszych potrzebach ludności polskiej tego kraju;

2) na stopniowej organizacyi politycznej oświeconego i narodowo świadomego żywiołu polskiego, oraz na skierowaniu go do narodowej pracy.

W stosunku do polityki rządu i zorganizowanej działalności rosyjskiej, stronnictwo szczególny nacisk kładzie na walkę z propagandą i przymusem prawosławia, oraz na obronę we wszystkich warstwach społeczeństwa kultury polskiej i ducha polskiego przed wpływami rosyjskimi, groźniejszymi tu o wiele, niż w Królestwie, chroniąc zwłaszcza młode pokolenie od znieprawienia.

Młodzież polska w Krajach Zabrzanych, silnie odcięta od wpływów kultury polskiej i polskiego życia duchowego, wystawiona jest w szkole na niebezpieczeństwo większe o wiele, aniżeli młodzież Królestwa. Zwłaszcza w mniejszych ogniskach, na dalszych kresach wschodnich, podlega ona częstokroć całkowitej rusyfikacyi duchowej i nawet, mając polską świadomość, zaczyna czuć silniejsze powinowactwo ze społeczeństwem rosyjskiem, niż z polskiem. Stąd bierze ona zazwyczaj żywszy udział w życiu rosyjskiem, w jego prądach i zorganizowanych robotach, wreszcie chętnie emigruje na wschód, osiada w Rosyi i poddaje się zruszczeniu wraz z założonemi przez siebie rodzinami. Wobec tego opieka nad młodzieżą szkolną i jej narodowe wychowanie jest najpierwszym warunkiem rozwoju polskości i pracy polskiej w naszych prowincjach kresowych.

W dobie największego osłabienia polskości i przytłumienia życia polskiego na Litwie, w części jej, należącej administracyjnie do Królestwa Polskiego i posiadającej ludność języka litewskiego, zrodził się ruch narodowy litewski, dążący do zrobienia języka litewskiego literackim i do zorganizowania mówiącej po litewsku ludności w odrębną narodowość kulturalną. Popierany z początku przez rząd rosyjski ruch ten zwrócił się od razu ostro przeciw Polakom, jako sprawcom zaniku litewskiej samoistności kulturalnej. Rozwijając się szybko, ruch ten rozszerzył się na całą niemal Litwę etnograficzną, a rozwojowi jego sprzyjał rosyjski zakaz używania w druku litewskim alfabetu łacińskiego, zmuszający wszystkich Litwinów do korzystania z literatury nielegalnej, zaczynając od książek do nabożeństwa a kończąc na czasopismach politycznych. Wśród młodej, świeżo wytwarzającej się inteligencji litewskiej, złożonej dotychczas przeważnie z duchowieństwa, zaznaczyły się rozmaite odcienia kierunkowe, jedne więcej, inne mniej wrogie Polakom, ale faktem jest niewątpliwym, że początkowe moskalofilstwo, stanowiące pierwotnie wybitne znamię ruchu, zwłaszcza w odłamie jego świeckiej, radykalnie usposobionej inteligencji, okazało się objawem nienaturalnym, niezgodnym z istotą ruchu i jako takie znacznie zmniejszyło się, a nawet — można powiedzieć — zanikło.

Ruch narodowy litewski, wytwarzając odrębną indywidualność kulturalną na obszarze, pozostającym pod niepodzielnym panowaniem kultury polskiej, przez to samo dąży do uszczuplenia i faktycznie uszczupła zakres tego panowania. Ale z drugiej strony występuje on jako potężny czynnik cywilizacyjny, podnoszący poziom życia i pojęć ludu litewskiego, dający mu istotną oświatę w języku, jedynie dla większości zrozumiałym, jednocześnie zaś organizuje siłę, broniącą skutecznie obszaru etnograficznego litewskiego przed kulturalnym i politycznym wpływem rosyjskim. Krótką swoją, trzydziestoletnią historią ruch ten dowiódł żywotności kulturalnej, wykazał siłę polityczną i zaświadczył, że umie stawić opór wynaradawiającej polityce rosyjskiego rządu. Stwierdzając tedy, że skutkiem rozwoju ruchu litewskiego zmniejszyło się na danym obszarze pole rozwoju kultury polskiej, jednocześnie musimy uznać, że dzięki temuż ruchowi w ziemiach

Rzeczypospolitej powstały nowe ogniska pracy cywilizacyjnej, podnoszące wartość kulturalną naszych współobywateli, a będące jednocześnie warowniami odrębności kraju i jego siły odpornej wobec rosyjskiego najazdu.

Nie rezygnując wobec tego ruchu z żadnych stanowisk, zajmowanych dotychczas przez żywioł polski i polską kulturę, nie odstępując wobec niego od zasady wyteźonej pracy kulturalnej polskiej na wszelkich stanowiskach, gdzie tylko żywioł polski istnieje, uważając za wynik surowości pojęć i niedojrzałości politycznej niektórych przywódców litewskich ich żądania, ażeby oświeceni Polacy na Litwie zarzucili język polski i zaczęli używać litewskiego, ich pretensye, żeby kraj z ludnością mieszaną uznać za jednolity obszar litewski, na którym Polakom żadne prawa się nie należą, lub piętnowanie jako zbrodni, gdy Polak na Litwie szerzy oświatę polską — niemniej przeto uważamy ruch litewski za objaw wysoce dodatni i widzimy w nim sprzymierzeńca niewątpliwego, bo związanego z nami węzłami naturalnymi, cokolwiekby mu doktrynerstwo i barbarzyński szowinizm chciały narzucić. Lud litewski, jako rzymsko-katolicki, jako ucywilizowany przez Polskę, a stąd posiadający blizkie nam obyczaje i pojęcia, jako związany z nami wspólną tradycją państwową, jako zamieszkujący wreszcie terytorjum, nie mogące być wydzielonem z obszaru przyszłego państwa polskiego bez olbrzymiej szkody dla niego i bez skazania na zagładę samej odrębności litewskiej, tem samem nie odda się pod wpływ rosyjski i, rozwijając nadal swą odrębność kulturalną, pod względem politycznym musi się jak najściślej złączyć z polskim. Przykład Finlandyi, gdzie żywioły szwedzki i fiński, złączone ze sobą tyluż węzłami, co polski z litewskim na Litwie, i oddzielone tyluż wspólnemi różnicami od Rosyi, całkowicie zjednoczyły się politycznie i w zupełnej zgodzie walczą wytrwale z najazdem, przykład ten świadczy, że taki jest naturalny bieg rzeczy w społeczeństwie zdrowem i politycznie dojrzałem i że za tym przykładem będziemy musieli pójść na Litwie. Jeżeli dziś tak nie jest, to przeszła za temu niski poziom kulturalny Litwy w porównaniu z Finlandyą, jej zacofanie społeczne i pochodzące stąd przesady stanowe, sprawiające, że szlachcie polski obraźliwie się odnosi do pochodzącej z ludu inteligen-

cyi litewskiej, zaś ta ostatnia żywi ślełą nienawiść chłopską do Polaka, który na Litwie jest przeważnie szlachcicem. Nietyle antagonizm narodowy, ile właśnie ten antagonizm stanowy, który z postępiem społeczeństwa musi stopniowo zaniknąć, daje podstawę nienawiści litewsko-polskiej.

Zważywszy powyższe względy,

§ 36. Stronictwo demokratyczno-narodowe uznaje ruch narodowy litewski, organizujący ludność języka litewskiego w odrębną narodowość, za zjawisko w istocie swej naturalne i pożyteczne, dąży też do zgody i porozumienia z przedstawicielami tego ruchu, o ile ci uznają następujące zasady i wypływające z nich obowiązki:

a) ruch narodowy litewski, dążąc do wzmocnienia odrębności i rozwoju samoistności kulturalnej szczepu litewskiego, stoi na gruncie jedności politycznej z narodem polskim;

b) w tych sferach życia duchowego i społecznego, w których nie wystarcza jeszcze język i kultura litewska, Litwini korzystają z języka polskiego i czerpią z zasobów cywilizacyjnych polskich, pracując wspólnie z Polakami nad wyparciem wpływów rosyjskich;

c) Litwini uznają prawo Polaków zamieszkałych na Litwie do prowadzenia tam pracy kulturalnej polskiej.

Zajmując takie wobec ruchu litewskiego stanowisko, stronictwo demokratyczno-narodowe stoi jednocześnie na gruncie samozachowania i rozwoju pol-

kości i w miarę sił swoich organizuje polską pracę społeczną, kulturalną i polityczną na całej Litwie.

DODATEK B.

STANOWISKO STRONNICTWA DEMOKRATYCZNO-NARODOWEGO WOBEC WEWNĘTRZNEJ WALKI POLITYCZNEJ W ROSYI.

W ostatnich czasach w społeczeństwie rosyjskiem zaczęły się mnożyć objawy silnej opozycji przeciw obecnemu ustrojowi państwa a towarzyszy im coraz wyraźniejsze dążenie do uzyskania praw obywatelskich, do rozszerzenia zakresu samorządu, do stopniowego przekształcenia Rosyi na państwo prawne. Obok żywiołów radykalnych, zmierzających do zdobycia od razu rozległych swobód konstytucyjnych lub nawet idących jeszcze dalej, stanęli przedstawiciele opinii umiarkowanej i zachowaniem się swoim zaświadczyli, że nawet ta opinia gotowa jest prowadzić wytrwałą walkę z ustrojem obecnym, opartym u góry na nieograniczonej prawie władzy grupy wyższych dygnitarzy, a czasami nawet zrećnie wybijających się jednostek, na samowoli zaś urzędników u dołu. Tym objawom opozycji i aspiracyom do postępu politycznego w społeczeństwie towarzyszą objawy rozkładu w samej machinie państwowej, zdające się świadczyć, że istotnie w dziejach wewnętrznych państwa rosyjskiego rozpoczął się poważny przełom, że zbliża się chwila zmian głębokich w samym charakterze organizacji państwowej.

Nie możemy żywić zadaleko sięgających nadziei co do wpływu możliwych zmian na politykę Rosyi względem Polaków. Jesteśmy pewni, że rozpetanie polityczne skrepowanego dziś społeczeństwa rosyjskiego musi za sobą pociągnąć wzmocnienie nacisku tego społeczeństwa na Polskę, wywieranego już dziś w pewnej mierze niezależnie od polityki pań-

stwowej. Ale z drugiej strony wszelkie nadanie swobód politycznych prędzej czy później musiałyby się rozciągnąć na wszystkie kraje do państwa rosyjskiego należące, zwłaszcza na te, które przewyższają rdzenną Rosję stopniem cywilizacji. Reformy tedy postępowe w ustroju państwa, zwiększając energię społeczeństwa rosyjskiego i umożliwiając mu działalność zaborczą w stosunku do nas, jednocześnie rozluźniłyby nasze pęta i rozszerzyły legalne pola działania, z których społeczeństwo nasze skorzystałoby do twórczej pracy narodowej i do walki z naporem obcym. Z tego stanowiska przekształcenie ustroju państwowego Rosyi, zbliżające ją do państw konstytucyjnych, jest dla nas w ogromnej mierze pożądane, a ruch opozycyjny w Rosyi we wszystkich postaciach, w jakich się dziś przejawia, uważamy za zjawisko nader pomyślne, nie tylko dlatego, że wprowadza obecnie rozkład w życie państwowe Rosyi, ale także dlatego, że prędzej czy później musi mieć za skutek przekształcenie jej ustroju politycznego w duchu nowoczesnym.

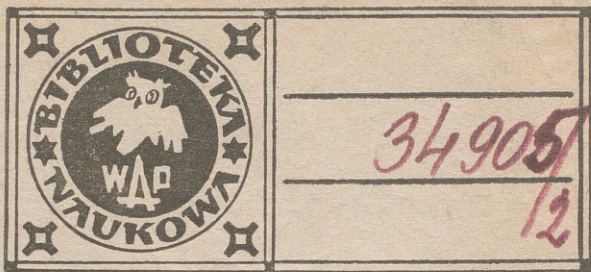
§ 37. Stronnictwo demokratyczno-narodowe patrzy na ruch opozycyjny w Rosyi jako na zjawisko nader pomyślne i pożądane z punktu widzenia interesów narodowych polskich. Nie uważa ono bezpośredniego współdziałania z tym ruchem w chwili obecnej za korzystne, ani dla naszego społeczeństwa, które mogłoby przez nie zejść z drogi właściwej pracy i walki narodowej, ani dla samego ruchu rosyjskiego, który, popierany przez Polaków, straciłby popularność i zaufanie licznych kół dzisiejszej opozycji rosyjskiej. Natomiast całą swoją działalność obecną stronnictwo uważa za współdziałanie pośrednie z tą walką, która dąży do zmiany dzisiejszego systemu państwowego.

W przyszłości, w zmienionych warunkach,

stronnictwo uważa bezpośrednie współdziałanie i nawet sojusz formalny z opozycją rosyjską za możliwe, naturalnie na tym tylko gruncie, że kontakt z żywiołami opozycyjnymi w Rosyi nie może być dziełem samowolnej inicjatywy jednostek lub grup politycznych, ale może zachodzić tylko zbiorowo, ze strony właściwego przedstawicielstwa politycznego naszego narodu, jako akt polityki zewnętrznej.

Bezpośrednie przenoszenie haseł i postulatów opozycji rosyjskiej na nasz grunt stronnictwo demokratyczno-narodowe zwalcza, jako naruszające integralność naszej narodowej polityki.

34905
12